

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

SH. Jo‘rayev, A.A. Allamov

**BOLALAR NAFOSAT TARBIYASI
VA YANGI PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALAR**

(o‘quv – uslubiy qo‘llanma)

**“Durdona” nashriyoti
Buxoro – 2023**

UO'K 37.01:17(072)

74.00ya7

J 96

Jo'rayev, Sh.

Bolalar nafosat tarbiyasi va yangi pedagogik texnologiyalar [Matn] : o'quv – uslubiy qo'llanma / Sh. Jo'rayev, A.A. Allamov .- Buxoro: "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona, 2023.-60 b.

KBK 74.00ya7

Bolalarda nafosat tarbiyasi hozirda falsafaning dolzarb sohalaridan hisoblanadi. Ushbu o'quv – uslubiy qo'llanmada aynan nafosat tarbiyasining mavjud muammolari va uning kelajak imkoniyatlariga asosiy urg'u berilgan. Bunda nafosat tarbiyasida hozirgi zamonning ilg'or pedagogic texnologiyalarini qo'llash yo'llarini yoritish ustivor o'rin egallagandir. Qo'llanma mutaxassislar, pedagog xodimlar va gumanitar yo'nalishdagi talabalar uchun mo'ljallangan.

Tuzuvchilar:

Sh.F. Jo'rayev - “Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa” kaedfrasi
o'qituvchisi

A.A. Allamov - “Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa” kaedfrasi
katta o'qituvchisi

Taqrizchilar:

R.S. Raupova – “Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa” kaedfrasi,
dotsent. v.b. f.f.d (PhD)

A.T. Qayumova - “Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa” kafedراسي,
dotsent. v.b. f.f.d (PhD)

**Uslubiy qo'llanma BuxDU rektorining 2022-yil 26-dekabrdagi
587-U buyrug'i bilan nashr etishga tavsiya etilgan. Mazkur
buyruqning 2-ilovasida 2-raqam bilan qayd etilgan.**

ISBN 978-9943-9581-9-7

MUNDARIJA

Kirish	4
Nafosat tarbiyasi haqida	6
Nafosat tarbiyasi haqida tushuncha.....	11
Nafosat tarbiyasining o'ziga xos jihatlari.	16
Nafosat tarbiyasi nazariy asoslari.....	19
Nafosat tarbiyasi didaktik asoslari	21
Nafosat tarbiyasi psixologik asoslari.....	28
Nafosat tarbiyasining yangi pedagogik texnologiya shakllari.	35
Nafosat tarbiyasininmg yangi pedagogik texnologialar vositalari va usullari.	36
Xulosa	45
Amaliy mashg'ulot namunasi.....	50
Foydalanilgan adabiyotlar	56
Ilovalar	58

"Har kishining dunyoda oromi joni - tarbiya

Baxtu iqboli saodatining makoni -tarbiya.

Ey otalar jonlaringizdan aziz farzandingiz,

G'ayrat aylang, o'lsunlar vaqtu zamoni – tarbiya"

Abdulla Avloniy

KIRISH

Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya — yunonchada “his etiladigan”, lotincha «estezio» go’zallikni his qilaman) — o’quvchilarni voqelik, tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari va turmush go’zalliklarini anglash, idrok etish va to’g’ri tushunishga o’rgatish, ularning badiiy didini o’stirish, ularda go’zallikka muhabbat uyg’otish, ular tomonidan go’zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalashga yo’naltirilgan pedagogik jarayondir **(1.2011. 692b)**.

Tabiat, adabiyot, teatr, musiqa, she’riyat, tasviriy san’at va boshqalarga bo’lgan muhabbat shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Nafosat tarbiyasi axloqiy tarbiyani samarali tashkil etashda katta ahamiyatga ega. Nafosatdan rohatlanishda faqat san’at asarlarigina emas, balki ezgu ishlar, jamoaga hurmat, sadoqat, vijdonan mehnat qilish muhim o’rin tutadi. Nafosat tarbiyasining mohiyati shundan iboratki, u go’zallikka bo’lgan munosabatni qaror toptiradi. Go’zallikka bo’lgan tuyg’uni rivojlantirmay turib, yuqori mehnat madaniyatiga erishib bo’lmaydi. Mehnat jarayonida tayyorlangan har bir buyum (tovar)ning ahamiyati, funktsiyasi, zaruriligi insonning tabiiy ehtiyojlarini qondirishi jihatidagina emas, balki uning qanchalik go’zallygi bilan ham baholanadi Go’zallik bu hayotning o’zi, tabiat hamda inson mehnati natijalari, insoniy munosabatlarning mukam — malligidir.

Nafosat bilimlari aniq tarbiyaviy ishlar — tanlov, viktorina, bayram, ko’rgazma va hokazolarni tashkil etish asosida hosil qilinadi. O’quvchilar o’z qobiliyatlarini turli xil badiiy — ijodiy faoliyatlarda namoyon etadilar. Kichik yoshda «barcha bolalar istes’nosiz rasm soluvchilardir» (K.D.Ushinskiy), «har bir bola — shoir» (V..Suxomlinskiy).

Nafosat – bu go’zallikni anglash ma’nosida juda ko’p yo’nalishlarga ega bo’lib, ular tabiat (tabiat landshaftlari, tabiat elementlari va jinlari, flora, fauna go’zalligi), lamiyat (jamiyat, davlat, huquq, erkinlik, qonunlar go’zalligi), inson (tana, aql, ruhiyat go’zalligi), san’at

(rassomchilik, haykaltaroshlik, adabiyot, she'riyat, teatr, kino, sirk go'zalliklari) go'zalliklari kabilardan iboratdir. O'z navbatida ular bolalarda ahloq, odob, muomala, munosabat, mehnat va albatta nafosat tarbiyasini shakllantirib boradi.

Nafosat tarbiyasiga hozirda yangicha yondoshuv kuzatiladi. Chunki hozirda hukumat ushbu yoshdagi bolalarni bog'cha – yasli doirasiga to'liq qamrab olishni talab qilmoqda (**PF-6108, PF-5264, PF-5544 va PQ-4851 kabi Prezident farmonlari hamda qarorlari shular jumlasidandir**). Jamiyatda shu sohada yosh bolalar qanchali ko'p qamrab olinsa, ularning kelajakdagi tarbiya samarasi shuncha yuqori bo'ladi.

Ushbu mavzu bo'yicha ko'plab tarqoq ma'lumotlar uchrasada bu sohada hozirgacha alohida tadqiqotlar amalga oshirilmagandir.

Nafosat tarbiyasini yangicha tashkil etish bilan bog'liqdir. Bu tarbiya sohasiga hozirgi zamonning ilg'or texnologiyalarini keng qo'llash bilan bo'g'liqdir. Bo'lajak tarbiyachilarni ta'lim-tarbiya qonuniyatlari, shuningdek, maktabgacha estetik ta'limga qo'yiladigan talablar, uning tamoyillari, mazmuni, pedagogik asoslarini bilan yaqindan tanishtirish. Maktabda estetik ta'lim nazariyasi va amaliyoti, o'ziga xos xususiyatlari, ta'limiy-tarbiyaviy jihatlari, tarbiyachining yondoshuv faoliyati va unga qo'yiladigan talablar; yosh bolani tarbiyalash ishining murakkabligi, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning tarbiyasi va rivojlanishi, maktabgacha pedagogikada ilmiy-tadqiqot metodlari maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy va estetik tarbiyalashda yangi pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish.

Nafosat tarbiyasini amaliy samarali vositalar asosida tashkil etish aniq izlanishlardan iboratdir. Tarbiyachilarda maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish, shu mashg'ulotlarni bolaning kundalik rejimida tutgan o'rni, mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyatni tashkil qilishning o'ziga xosligi, bolalarning iqtidorini va ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga xos bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish. Tarbiyachilarga maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriy faoliyatining turlari, tasviriy faoliyatga o'rgatish metod va usullari, tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilish va o'tkazish, rejalashtirish hamda hisobga olishni o'rgatishdan iborat. Maktab bolalarida turli yosh bosqichlaridagi nutq estetik rivojini ko'ra olish va tushunish qobiliyatini shakllantirish; bola nutqiga ta'sir ko'rsatishning eng samarali yo'lini to'g'ri tanlash va bolaning nafaqat yoshini, balki uning individual

xususiyatlarini hisobga olgan holda o'zaro birgalikda harakat qilish hamda olingan natijani tahlil qilish; bolalar nutqining turli estetik jihatlarini rivojlantirishning aniq metodlari va usullari xaqidagi bilimlar o'zlashtirilishini hamda ularning didaktik nutq muloqotlari paytida qo'llay olinishini ta'minlash; metodik adabiyotlarni tanqidiy tahlil qilgan holda maktabgacha yoshda bo'lgan bola nutqiga estetik ta'sir ko'rsatishning o'ziga xos usullari va metodlarini yaratishga intilishni rag'batlantirish. bolalar nutqini o'stirish metodikasi va ifodali o'qish, nutqni estetik o'stirishning psixolingvistik va ta'limiy asoslari kabi masalalar yuzasidan ishlar olib borish.

Nafosat tarbiyasini samarali tashkil yo'llari.

Nafosat tarbiyasini samarali tashkil etish yo'llarini tahlil etishdan iboratdir.

Nafosat tarbiyasini tashkil etishning an'anaviy va noan'anaviy usullari.

Nafosat tarbiyasini yangicha tashkil etish samarali yo'llarini yoritish.

Nafosat tarbiyasining yangicha yo'nalishlarini ochib beradi va shu bilan bog'liq yangi pedagogic vositalar, usullar hamda texnologialarni anglab o'zlashtirishga imkon yaratadi.

NAFOSAT TARBIYASI HAQIDA

Estetik tarbiya - bu bolaning umumiy ta'limida nihoyatda muhim pozitsiyadir. So'nggi paytlarda ushbu muammoga qiziqish ortadi. Estetik tarbiya nazariyasi va amaliyoti har tomonlama rivojlangan, ma'naviy jihatdan boy shaxs uchun axloqiy tarbiyaning muhim manbalaridan biridir. Tanlangan mavzuning ahamiyati shundan iboratki, kelajakdagi dunyoqarashning kamoloti uchun estetik qarashlarni shakllantirish zarur. Ularsiz u voqelikni to'liq qamrab olishga qodir bo'lmaydi. Ko'plab tarbiyachilar, madaniyat arboblari maktabgacha yoshda shaxsiyat va estetik madaniyatni shakllantirish zarurdir. Chunki bu eng maqbulidir.

Yosh bolalar tarbiyasi dastavval quyidagi asosiy prinsiplarga asoslanadi:

- bolaning noyobligi;
- shaxsiy ta'limini yaratishda bolaning faol roli ("Men" konsepsiyasi);
- bolaning huquqlarini himoya qilish va ta'minlashning muhimligi;
- bola ta'limi va rivojlanishida kattalarning asosiy roli;

bolalar rivojlanishida individual farqlanishlar mavjudligi sababli har bir bolaga moslashuvchan bo'lib, individual variativlik asosida yondashish.

Tabiiy jihatdan olganda bolalarning yosh davrlari quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- go'daklik (tug'ilgandan 1 yoshgacha);
- erta yoshdagi bolalik (1 yoshdan 3 yoshgacha);
- kichik maktabgacha yosh (3 yoshdan 4 yoshgacha);
- o'rta maktabgacha yosh (4 dan 5 yoshgacha);
- katta maktabgacha yosh (5 yoshdan 6 yoshgacha);
- maktabga tayyorlov yoshi (6 yoshdan 7 yoshgacha).

Bu davrlarda esayosh bolalar tarbiyasi murakkab psixofiziolog jarayondir. Bu bir necha yo'nalishdagi ishlar va amallarni taqozo etadi. Malumki bolalar xarakterining asosiy jihatlari 5- 6 yoshgacha asta shakllanib boradi. Nisbatan bu juda tez va intensiv kechadigan jarayondir. Chagalolikdan keyingi bo'lgan bu davr tarbiyada muomala jihatdan somatic va psixologik jihatdan o'ziga xos buysunish munosabatlari bilan xarakterlanadi. Keincha esa (6-7 yoshdan keyin) bolada o'zaro munosabatlarda "yaxshi bola" jihatlari ustivor bo'la boshladi. Bunda o'z joi bilan bolani maqtash unga juda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Undan keiin esa (10-12 yoshlardan) o'zaro munosabatlardabolalar "o'zaro hamkorlik" jihatlari shakllanib boradi. O'ziga xos bo'lgan bu tarbiya bosqichlari bola dunyoqarashida muhim ahamiyat kasb etadi **(2. 2019. 194b)**.

Yosh bolalar tarbiyasi bir necha yo'nalishlardan iborat bo'lib, ularni quyidagicha ifodalash mumkin bo'ladi:

- aqliy tarbiya yo'nalishi;
- ahloqy tarbia yo'nalishi;
- mehnat tarbiyasi yo'nalishi;
- jismoniy tarbiya yo'nalishi;
- nafosat tarbiyasi yo'nalishi;
- ekologik tarbia yo'nalishi;
- itisodiy tarbiya y yo'nalishi;
- huquy tarbia yo'nalishi **(3.2011. 49-57b)**.

Bolalar aqliy tarbiya yo'nalishi asosan uning dunyarashini to'g'ri shakllantiradi. Aqliy tarbiyaning o'zi ikki qismdan, ya'ni ta'lim va tarbiya jarayonlaridan iborat bo'ladi.

Aqliy tarbiya ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lib, u quyidagi bosqichlardan: Maktabgacha ta'lim, Boshlangich ta'lim, O'rta ta'lim,

O'rta Maxsus ta'lim, Oliy ta'lim va Oliy ta'limdan keyingita'lim (magistratura, aspirantura, doktorantura, malaka oshirish) bosqichlaridan iborat. Yosh bolalar aqliy tarbiyasida dastlabki ikki bosqich muhim o'rin egallaydi.

Maktab tarbiya tizimida asosan obrazli suratlar, qiziqarli hikoya va o'yin - musobaqa usullari muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Obrazli suratlar bu albatta bola dunyoqarashini shakllantiradigan, modellar, maketlar, slaydlar, comicslar, o'yinchoqlar, bukletlar va kitobchalar kompleksini tashkil etadi. Unda suratlar anik, yorqin va o'zigaxos qiziqarli bo'lishi kerak. Bu bolalarda nurli tuygularni shakllantiradi. Modellar esa oddiy, tushunarli, qiziqarli bo'lib, ma'lum bir mavzu shaklini aniq takrorlashi zarurdir. Maketlar ham shunday bo'lishi bilan birga o'tkir qirrali - bolalar uchun havfli bo'lmasligi lozimdir. Slaydlar bolalar uchun tushunarli va qiziqarli bo'lishi kerak. Komikslar albatta bolalar yahshi ko'rgan va ularga yahshi ma'lum bo'lgan biror multfilm yoki kinofilmlarini o'zida aks ettirgan bo'lishi zarurdir. O'yinchoqlar esa turlicha bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bir xil o'yinchoqlar dunyoqarashni bir tomonlana bo'lishiga olib keladi. Bukletlar esa aniq bir voqea - hodisani ketma - ketlikda izchil yoritadigan tarzda tayorlanishi kerak bo'ladi. Kitobchalar ma'lum bir ertak, hikoya va dostonlarni tasviriy (illustrating formatda) ochib berishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Kitoblar qancha yorqin qiziqarli bo'lsa, ular yoshlarda kitobga mehrni shunchali kuchli va chuqur shakllantiradi.

Aqliy tarbiya usullarida esa yin - musobaqa usullari muhim o'rin egallaydi. Bunda oddiy sodda topishmoq, chiston va tez otishlar ancha samarali bo'ladi. Bolalar bilan bir gap yoki matnni doimiy tarzda takrorlab borish ular xotirasini rivojlantirishigayo'l ochib beradi **(4.1986.161-175b)**. Shu bilan birga bolalar xarakteriga va turli tarbiyaviy tizimga qarab aqliy tarbiyaning boshqa qiziqarli usullarini ham qo'shibolib borish mumkin bo'ladi.

Maktab bolalari ahloqiy tarbiyasi ham juda muhim yo'nalishlardan biridir. Ahloqiy tarbiya bolalar ichki dunyosi, ruhiyati va ongining toza beg'ubor bo'lishini ta'minlaydi. Bola ahloqi qancha toza va beg'ubor bo'lsa, u odamlarning uzaro munosabatlaridagi xaifli holatlar hamda xavflaridan shunchali himoyalangan bo'ladi. Ahloqiy tarbiya ma'lum bir toza va aniq xarakteridabo'lishi kerakdir. Bunda kattalarning o'zaro gaplari, gap ohanglari, hatti - harakatlari, qiliqlari hamda munosabatlari albatta bolalar nazaridan qochmasligini unutmaslik lozimdir **(5.1994.90,156b)**. Bola har bir ko'rgan va eshitgan narsalarini eslab

qoladi xamda vaqti kelib shuni takrorlashga harakat qiladi. Yosh bolalarning ahloqiy tarbiyasi o'ziga ishonchni tasdiqlash bilan bevosita bog'liq bo'ladi (**6. 1992. 21b, 7. 2019.30-31b**).

Shu sababli ham ahloq tarbiyasi tasdiqlanganligini belgilab beradi. Bolalarning ahloqiy tarbiyasining uyidagi o'ziga xos yo'nalishlarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi:

- salom va ko'rishish tarbiyasi;
- o'tirib turish tarbiyasi;
- tinglash va gaplashish tarbiyasi;
- kiyinishni tarbiyasi;
- hurmat - Izzat tarbiyasi;
- ovqatlanish tarbiyasi;
- ta'lim tarbiyasi;
- mehnat tarbiyasi;
- ko'chada va jamoat joylarida o'zini tutish tarbiyasi va.h.kz (**5.1994.90,156b**).

Yuqoridagilar bilan bir qatorda bolalarda vatanparvarlik, mardlik, oliyjanoblik, insonparvarlik va adolatparvarlik jihatlarini ham shakllantirilib boriladi. Hozir axborot texnologolari asridir. Bu esa albatta bolalarning ahloqiy tarbiyasiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Shu tufayli ham yosh bolalarni turli ma'naviy buzuc, ma'rifiy negativ va psixolog havfli kartinalar, kinofilmlar, o'yinlar, suratlar hamda boshqa ta'sir vositalaridan uzoq tutib yurish ahloqiy talablardandir. Hozirda ahloqiy tarbiya sohasida juda qadimgi idizlar va ananalarga ega bo'lgan, ouzoq davrlar sinovi - alangalaridan o'tib kelgan "sharqona tarbiya" ning nozik samarali usullaridan foydalanish amaliy ahamiyatga egadir (**5.1994.90,156b**). Bu ayniqsa qizlar tarbiyasida (iffat, or - nomus, hayo, uyat, nazokat, sabrlilik, did - farosat, zenkorlik, qurfikrlik tarbiyasida) muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek millatiga xos bo'lgan mardlik, mehmondo'zlik, o'zaro hurmat - izzat, mehnatsevarlik kabi tarbiya jihatlaridan ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu esa hozirgi zamonda yoshlar tarbiyasi bilan bevosita bog'liqdir.

Maktab tarbiyasining yana bir muhim sohasi bu albatta mennat tarbiyasidir. Malumki mehnat insonning bevosita hayotiy ehtiyojidir (**4.1986. 83b**). Inson mehnat qilmasa psychophysiologic jihatdan shamdek so'nib boradi. Yosh bolalar mehnatqilishi uchun mehnati bir yaxshi sovg'a, ajoyib yordamchi va turli qiziqarli o'yinlar tarzida amalga oshirish zarurdir. Mehnat tarbiyasi jarayoni bolalar uchun o'g'ir zo'riqishli, zerikarli va havfli bo'lmasligilozimdir. Bolalardan ular

imkoniga mos keladigan mehnat turlarini talab qilish kerak. Bunda aqliy va jismoniy mehnat albatta bir - birini almashtirib turishi lozimdir.

Jismoniy tarbiya bolalarning psixofiziologik rivojlanishida muhim o'ringa egadir (**8. 1990. 14-15b**). Jismoniy tarbiyaning musobaqa turi ayniqsa bu yo'nalishda samarali ahamiyatga egadir. Bu esa bolaning kollektivda ijtimoiy shakllanishiga ancha katta ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga sportning individual turlari ham bolalarda jismoniy ko'nikmalar shakllanishida muhim ahamiyatga egadir. Bolalar sportini rivojlantirish jamiyatda bolalar sog'lig'ini rivojlantirish va mustahkamlash yo'nalishida zarur bo'lgan muhim sohalardan biridir.

Daslabki xulosa sifatida aytganda jismoniy tarbiya sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

yirik motorika;

mayda motorika;

sensomotorika;

sog'lom turmush tarzi va xavfsizlik.

ijtimoiy-hissiy rivojlanish (Men tushunchasi rivojlanishi;

hissiyotlar va ularni boshqarish; ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot).

Ushbu tadqiqotning bosh mavzusi bo'lgan nafosat tarbiyasi ham bolalar dunyoqarashini shakllantirishda tarbiyaning asosiy sohaslaridan biri hisoblanadi. Nafosat tarbiyasining asosida insonning dunyodagi go'zalliklar va ularning jihatlarini anglash faoliyati tushuniladi (**1.674-692B; 3.2011.32-49b; 4.1986.120b; 7.2019.9b; 9.2009.108-116b**). Nafosat tarbiyasi serqirrali murakkab va qiziqarli jarayondir. Nafosat tarbiyasi bolalar aqli va ruhiyati sog'lomligi hamda tozaligini ta'minlaydi. Mavzuning asosi shu bo'lganligi sababli nafosat tarbiyasining boshqa asosiy jihatlarini keying boblarda o'z aksini topgandir. Shuning uchun ham bu yerda tarbiyaning ushbu sohasiga to'liq to'xtamay otamiz.

Maktab tarbiyasida ekologik tarbiya ham muhim o'rin egallaydi. Ekologik tarbiya bolalarni atrof – muhitni asrab – avaylash va o'zini toza – ozoda tutishga o'rgatadi (**4.1986. 193-217b**). Shu bilan birga ekologik tarbiya bolalar tomonidan atrof – muhit go'zalliklarini anglashda ham beqiyos ahamiyatga egadir. Bolalarni tarixiy obidalarni asrab – avaylashga o'rgatish ularni vatanparvarlik ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Ulardagi bezak va naqshlar esa bolalarda milliy me'morchilik va naqqoshlik jihatlarini anglashga imkon yaratadi.

Maktab bolalarini iqtisodiy tarbiyalash ham ular dunyoqarashini to'g'ri shakllantirishga yordam beradi. Iqtisodiy tarbiya bolalarda narsalarning qadriga yetish va tejamkor bo'lish kabi jihatlarni syakllantiradi. Yosh bolalar iqtisodiy tarbiyasi nisbatan kichik mayda narsalardan boshlanadi va keyinchalik (bolalar ulg'ayib borgani sari) u murakkab tus olib boradi **(5.1994.156b)**.

Huquqiy tarbiya esa bolalar ulgayganda ancha samarali bo'ladi.

Tarbiya turlarining barchasi ham o'z o'rniga mos tarzda juda dolzarb va zarurdir. Ularhihg barchsi alohida ravishda o'ziga xos na'sirga ega bo'lsada, ular birgalikda shaxs dunyoqarashini shakllantiruvchi bir yaxlit tizimga aylanadi. Shu jihatdan olganda tarbiya turlari buyuk bir ijtimoiy kuchga teng turadi.

NAFOSAT TARBIYASI HAQIDA TUSHUNCHA

Estetikada "San'at" so'zi dastlab yuqori va maxsus turdagi har qanday mahoratni anglatadi ("tafakkur san'ati", "urush san'ati tarixi"). Umumiy qabul qilingan ma'noda bu estetik ma'noda mahoratni bildiradi. U tufayli yaratilgan asarlar, bir tomondan, tabiat ijodidan, ikkinchi tomondan insonijodidan(fan, hunarmandchilik asarlaridan farq qiladigan san'at asarlaridir) iboratdir **(1.674-692B; 3.2011.32-49b; 4.1986.120b; 7.2019.9b; 9.2009.108-116b)**. Bundan tashqari, inson faoliyatining ushbu sohalari orasidagi chegaralar juda noaniqdir, Chunki san'at kuchlari ushbu sohalardagi eng katta amaliy yutuqlarda ishtirok etadilar.

San'atning haqiqiy va ma'naviy manbalari, y'ani badiiy ijod turli hodisalarda namoyon bo'ladi: fantaziya (romantizm), o'zgarishga bo'lgan xilma-xillik (Shiller), taqlid qilish istagi (Aristotel, zamonaviy naturalizm), ramziy tasvirga intilish (nemis idealizmi, ekspressionizm) va boshqa ko'plab narsalarda namoyon bo'ladi.

Ammo bularning barchasi san'atning majoziy ta'riflaridir. Falsafiy jihatdan san'at ijtimoiy ong va ma'naviy faoliyatning o'ziga xos shakli bo'lib, uning o'ziga xos xususiyati voqelikni badiiy obrazlar orqali aks ettirishdir. Amaliy faoliyatda odamlarda estetik g'oyalar shakllanadi va rivojlanadi. Ularda voqelik hodisalari go'zal va xunuk, fojiali va kulgili estetik jihatdan o'zini namoyon qiladi **(7.2019.9b)**. Badiiy ijod jarayonida rassomlarning estetik g'oyalari mustahkamlanib, turli moddiy vositalar (bo'yoqlar, tovushlar, so'zlar va boshqalar) yordamida tasvirlanadi va san'at asari sifatida namoyon bo'ladi.

Estetik san'at asarida badiiy vositalar bilan mustahkamlangan

kishilarning estetik tasvirlari badiiy obrazlar deyiladi. Estetik san'atda asosiy narsa aynan badiiy obraz bo'lib, uning moddiy asosi (ranglar, tovushlar, so'zlar va boshqalar) turlichadir. Fan, din va axloqdan farqli o'laroq, estetik faoliyatning maqsadi dunyoni bilish yoki o'zgartirish emas, axloqiy me'yorlar yoki diniy e'tiqodlar tizimini taqdim etish emas, balki badiiy faoliyatning o'zi bo'lgan joyda boshlanadi (**3. 2011. 100-105b**). Bu maxsus, xayoliy dunyoning yaratilishini ta'minlaydi. Unda hamma narsa insonning estetik ijodidir. Estetik san'at, boshqa barcha faoliyat turlaridan farqli o'laroq, shaxsiy fanlarda va boshqa har qanday o'ziga xos faoliyatda yo'q bo'lib ketadigan shaxsning ichki mohiyatining butunligidagi ifodasidir. Bunda inson o'zining barcha tomonlarini emas, balki faqat bittasini anglaydi. San'atda tabiat o'z dunyosini, ya'ni hukmronlik bilan yaratganidek, inson erkin tarzda alohida olam yaratadi. Agar inson o'zining amaliy faoliyatida ham, fanda ham ob'ekt sub'ekti sifatida dunyoga qarama-qarshi qo'yilgan bo'lsa va shu tariqa o'z erkinligi cheklangan bo'lsa, san'atda inson o'zining sub'ektiv mazmunini umumbashariy muhim hamda yaxlit ob'ektiv mavjudotga aylantiradi. Estetik san'at asarining o'ziga xos tajribasi, shuningdek, uni yaratish jarayoni ijodiy mehnat jarayonini talab qiladi. Chunki u eng yuqori kognitiv qadriyatlarni, axloqiy keskinlik va hissiy idrokni o'z ichiga oladi. Estetik san'at asarlarini yaratish va idrok etishda shaxdagi barcha ma'naviy kuchlarining ana shunday ichki birligi estetik ong kuchi bilan ta'minlanadi. Ilmiy, publitsistik, ommabop nashrlarni o'qiyotganda biz darhol dunyo haqidagi o'ziga xos "parchalangan" fikrlashga, ma'lum bir matnni idrok etishimiz uchun foydali bo'lmagan hamma narsani "unutishga" moyil bo'lamiz. Tegishli jihatlar orqali biz o'zimizda ularning barcha ruhiy kuchlarini faollashtiramiz (masalan aql, sezgi, his-tuyg'ular va axloqiy tushunchalarni)

(4. 1986. 83-217b). Bizning ichki ma'naviy hayotimizda san'at bilan uyg'otib, faollashtirib bo'lmaydigan biron bir lahza yo'q. U dunyoni yaxlit, to'laqonli va erkin idrok etish hamda anglab olishni ta'minlash uchun mo'ljallangandir. Bu esa faqat inson ruhining kognitiv, axloqiy, estetik va boshqa barcha tomonlarini birlashtirgandagina mumkin bo'ladi.

Estetik san'atning go'zallik tabiati ko'p jihatdan faylasuflarni hayratda qoldirgan haqiqatni tushuntirishdir. Chunki ma'naviy faoliyatning barcha turlari orasida insonga ijtimoiy ta'sir kuchi jihatidan unga teng keladigan narsaning o'zi yo'qdir.

Voqelikva hodisalarining rang-barangligi, shuningdek, ularni badiiy

asarlarda aks ettirish usullarining farqi san'atning turlari va janrlarini: badiiy adabiyot, teatr, musiqa, kino, me'morchilik, rassomlik, haykaltaroshlikni yuzaga keltiradi.

Estetik san'atning eng muhim xususiyati shundaki, u fandan farqli o'laroq, voqelikni tushunchalarda emas, balki konkret, hissiy idrok etilgan shaklda - tipik badiiy obrazlar shaklida aks ettiradi. Badiiy obraz yaratish, voqelikning umumiy muhim belgilarini ochib berishdir. Rassom bu xususiyatlarni individual, ko'pincha noyob personajlar orqali, tabiat va ijtimoiy hayotning o'ziga xos hodisalari orqali beradi. Shu bilan birga, badiiy obrazning individual xususiyatlari qanchalik yorqinroq va aniqroq namoyon bo'lsa, bu tasvir qanchalik jozibali bo'lsa, uning ta'sir kuchi shunchalik ahamiyatlidir.

San'at insoniyat jamiyatining boshida paydo bo'lgan. U kishilarning mehnati, amaliy faoliyati jarayonida vujudga kelgan. Dastlab san'at ularning ijodi bilan bevosita bog'liq edi. U moddiy, ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'liqligini, ko'proq vositachilik bilan bo'lsa ham, bugungi kungacha saqlab qoldi **(9.2009.236-258b)**. Y'ani:

- San'at ijtimoiy ongning bir shakli bo'lib, hayotning ijtimoiy ishlab chiqarishini aks ettirishda ifodalanadi. Bu tevarak-atrofdagi olamni bilish usuli, ya'ni ijtimoiy ong shakliga mos ravishda ijodiy jarayon yordamida hayotning ijtimoiy ishlab chiqarishini odamlarning aks ettirish shaklidir;

- hayotning ijtimoiy ishlab chiqarishi real asosni tashkil etadi, uning ustiga esa ustki tuzilma ko'tariladi va unga ijodiy jarayon mos keladi;

- Odamlarning ongi emas, balki, aksincha, borliq ularning ongini belgilaydi.

San'at aks ettirish shakli sifatida ideal va moddiy, sub'ektiv va ob'ektivni birlashtiradi. San'at shakllari narsalarning ongdagi yoki o'zida bo'lgan shakllaridir. Shunday qilib, material va idealning muvofiqligi ko'rib chiqiladi.

Individual narsalar barcha san'atlarning mohiyati va universal ishidir. Reproduktiv san'at shakli alohida xususiylikni umumiy tarzda tasvirlaydi.

Idrokning dastlabki jarayoni jonli tafakkur, mavhum tafakkur va narsalarni tushunchalarga muvofiq harakat qilish ekan, dialektik bilishning mohiyati shundan iborat bo'ladi. U san'atning mohiyatidir. Shuning uchun san'at atrofimizdagi dunyoni bilishning bir usuli hisoblanadi.

Hayot jarayonida har bir shaxsda dunyoga nisbatan individual

ravishda o'ziga xos barqaror hissiy munosabat - estetik did paydo bo'ladi. Lazzat insonning mulkiga aylanadi. Uni xarakterlaydi. Bu fazilat bilan inson dunyo bilan munosabatda bo'ladi.

Bu yerda sub'ektning faolligi shundan namoyon bo'ladiki, shaxs did asosida o'zi bilan munosabatda bo'lgan hamma narsaga hissiy baho beradi(**2.2019. 194-198b**). Kant hissiyotga asoslangan hukm haqida qiziqarli yozadi, y'ani unda bizning sub'ektiv bevositaligimiz tetiklanadi. Biz unda o'ziga xos munosabatda bo'lganmiz. Bizning bevosita reaksiyamizning tabiatiga asoslanib, biz tashqarida biror narsa bilan bog'liqligimizni anglaymiz.

Estetikada psixologik munosabatlarsa quyidagichadir:

- ular voqelikning o'ziga xos xususiyatlariga yo'naltiruvchi reaksiyalarning bir turi. Ular bizga yashashimizga yordam beradi. Bunda og'ir o'ylamaslik va u yoki bu muammoga og'riqli yechim izlamaslik lozimdir. Albatta, munosabat haqiqatga mos kelmasligi mumkin. Ular keyin salbiy rol o'ynashi mumkin. Ammo ularning hayotimizni osonlashtirayotgani, erkin va boy qilayotganligi shubhasiz. Umuman olganda, estetik jihatdan munosabatlar orqali biz ruhning u yoki bu yo'lga ega bo'lamiz. Biz bunda noaniq emas, balki aniqmiz. Biz uning munosabati bilan yo rusmiz, yo gruzinmiz, yo tatarmiz. Boshqacha aytganda, psixikaning shakllanish qonuniyatlarida biz inson sifatida estetik shakllanamiz. Biz ongsiz, intuitiv, hissiy tarzda shakllangan munosabatlarimizda ham haqiqatga erishishimiz lozim bo'ladi (**9. 2009. 10-23; 43-82;108-116b**).

Estetik didda biz mavzu tushunchasiz zavq olamiz (**3.2011.32-49b**).

Lekin shu bilan birga, ob'ektga zaruriy zavq ob'ekti sifatida qaraladi.

Ta'mga asoslangan idrokda shaxsiy manfaat yo'qligi juda tushunarli. Biz shunchaki aql va tasavvurning muvofiqlashtirilgan ishi, bu izchillikka, bu izchillikda to'g'rilikka erishishdan zavq olamiz. Yoki, agar kishi Kant antropologiyasidan, sub'ektiv maqsadga muvofiqlikka erishishdan, o'z tabiatini ro'yobga chiqarishga erishishdan xulosa chiqarsa. Kantning nemis vijdonliligi shundan iboratki, u bizning sub'ektivligimiz faoliyati tarkibida hukm qilish qobiliyatini tasvirlaganda, u buni sinchkovlik bilan, aniq, hech qanday og'ishlar va nomuvofiqliklarsiz bajaradi (**2.2019. 173-176b**). Haqiqiy nemis kabi. Gap shundaki. Estetik qobiliyat tushunchasini olib kelingan narsadan tozalaydi. U uni abstrakt qiladi. Uni o'z sharbatida ochib beradi. O'ziga xos fazilatlarida. Unda u sub'ektivlik faoliyatida ishtirok etadi va shu

fazilatlar bilan o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu juda muhim, u bizning sub'ektiv qobiliyatlarimizning faolligini o'sha naqshda, ular haqiqatan ham ishlaydigan ob'ektiv sharoitlarda tekshiradi. Maqsadning sababiyligida

(2.2019.78-89b).

Estetik ta'mning qolgan xususiyatlari haqida taxminan bir xil deyishimiz mumkin. Ko'rinib turibdiki, estetik didda aniq maqsad bo'lishi mumkin emas, chunki u umuminsoniylikka, bir butun sifatida tashqi cheksiz olam bilan o'zaro ta'sir qilish orqali o'zini anglaydigan sub'ektiv tabiatimizning ideal umumiylikka bog'liq. Bundan tashqari, rohatlanishning sababi ob'ekt tushunchasi emasligi aniq. Garchi, albatta, bularning barchasi inson zavqida mavjud. Zero, aql va tasavvurning muvofiqlashtirilgan ishi bilan ongdagi hamma narsa, uning barcha tushuncha va hissiy-majoziy mazmuni idrok jarayoniga kiradi. Bundan tashqari, ob'ekt zavq yoki norozilikni keltirib chiqarishi kerakligi aniqdir.

Yuqoridagi fikr – mulohazalardan kelib chiqilgan holda estetika va uning tarbiyaviy ahamiyati xususida quyidagilarni qayd etish mumkin bo'ladi:

-estetika go'zallik va uni anglash haqidagi fan bo'lib, uning ildizlari insoniyat tarixining yorqin davri bo'lgan antik davr madaniyati bilan bevosita bog'liqdir **(2.2019. 192b)**;

-boshqa fanlar singari estetika o'zining ob'ekti, predmeti, kategoriyalari, tamoyillari va mezonlariga egadir. Unda syjet, perspektiva, rakurs, shakl, hajm, profil, fast va dinamika kabi jihatlar muhim o'rin egallaydi;

-estetik ta'sir natijasida bolalar ruhiyatida ijobiy o'zgarishlar ro'y beradi. Buning natijasida bolalar jismoniy va ruhiy jihatdan toza beg'uborlikka moyil bo'ladilar;

-estetikada go'zallik bir necha yo'nalishlardan (koinot, tabiat, flora, fauna, inson, san'at, adabiyot, teatr, kino, ta'lim, tarbiya, madaniyat, ruhiyat va boshqa go'zalliklar yo'nalishlaridan) iboratdir **(2.2019.202-218b).**

NAFOSAT TARBIYASINING O'ZIGA XOS JIHATLARI.

Nafosattarbiyasi ularning yoshidan kelib chiqilgan holda o'ziga xos jihatlarga egadir. Odatda bu ularning psixofiziologik jihatlari bilan bog'liq bo'ladi. Bolalarda ularning bu davrdagi xususiyatlari bilan bog'liq quyidagi jihatlarni qayd etib o'tish mumkin bo'ladi:

-Avvalo bu davr bolalar xarakterining shakllanishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda ularda xarakterning muhim jihati bo'lgan xotiraning shakllanishi intensiv kechadi. Ularda ma'lumotlarni eslab qolish, uni rivojlantirish hamda ortiqcha yukli ma'lumotlarni o'chirib boorish asoslari rivojlanib boradi. Bu davrda bolalar xotirasi tiniq oyna kabi beg'ubor bo'ladi. Natijada ular eshitgan, ko'rgan va his etgan narsalarini juda yaxshi eslab qoladilar. Bu jarayon ijobiy va salbiy ma'lumotlarga nisbatan deyarli bir xil ta'sir kuchiga ega bo'ladi. Shu sababli ham bu davrda bolalarga ta'sir qiladigan axborot va ma'lumotlar mazmuniga jiddiy e'tibor qaratish lozim bo'kadi;

-Bu davryana bolalar dunyoqarashi shakllanishi bilan ham xarakterlanadi. Bolalar dunyoqarashi shakllanishi oddiydan murakkabga qarab boruvchi dinamik jarayon bo'lib, u doimiy xarakterga egadir. Bolalar tafakkurida bu davrda obrazli fikrlash jarayoni ustivor bo'ladi. Bola ulg'ayib borgani sari unda mantiqiy fikrlash jarayoni kuchayib boradi. Mantiqiy fikrlash jarayoni esa odatda formal va matematik tarzda kechadi. Formal fikrlashda nusxali yoki taqlidiy tahlil jarayoni boradi. Unda bola fikrlashi bir yo'nalishda kechadi. Matematik mantiqiy fikrlash jarayonida bolalar endilikda ma'lum bir predmet yoki hodisa xususida mustaqil tafakkur tahliliga ega bo'lib boradilar. Bu jarayon keyinchalik bolalarda o'zlarining mustaqil fikr egasi bo'lishlariga keng yo'l ochib boradi. Aynan shu jarayon bolalar dunyoqarashi rivojlanishining ichki psixofiziologik motori hisoblanadi;

-Nafosat tarbiyasida yana bir muhim jihat, ularda motivlarning shakllanib borishi va ta'siri jarayonidir. Bolalarda nafosat motivlari ularning dunyoni his etishlari va uni qabul qilishlari bilan bog'liqdir. Chunki ma'lumotlar qiziqarli bo'lgandagina bolalar his etgan narsalarini qabul qiladilar. Aynan shu qiziqishlar bolalarda motivlar shakllanishiga yo'l ochadi. Motivlar bolalarda go'zallikka bo'lgan intilishni kuchaytiradi. Bu turli yo'nalishlarda (mohirona ishlangan tasviriy san'at suratlari, komikslar, multfilmlar, haykallar, qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar) bo'lishi mumkin. Motivlarning yuzaga kelishi qiziqishlar bilan bog'liq bo'lsa, ularning rivojlanishi go'zallikning bolaga nisbatan

ochilib borishi bilan amalga oshib boradi. Motivlar bolalarning estetik anglash faoliyatini harakatga keltiradi **(2.2019. 176-191b)**;

-Estetik faoliyat harakati odatda bir necha yo'nalishlardan iborat bo'ladi. Bunda birlamchi harakat mexanik o'zlashtirish harakati bo'lsa, keyingisi ijodiy izlanish va yakuniy harakat ijodiy yaratuvchanlik harakatidan iborat bo'ladi. Maktabda bolalar o'z faoliyatlarida dastlab "go'zallikni oddiy o'zlashtiruvchilar" sifatida harakat qiladilar. Ushbu jarayon natijasida ularda o'ziga xos bir ichki qiziqishlar bujudga keladi. Endilikda ular o'zlari biror bir narsa yasashga harakat qiladilar. Bu bolalarning ma'lum bir narsalarni ochib – titish harakatlarida kuzatiladi. Keyingi ijodiy faoliyatlari (bir narsani tiklash yoki yaratish) odatda "lego – go tiklash" harakatida namoyon bo'ladi. Bu harakat bolalarni ijodiy izlanishga o'rgatadi. Estetik faoliyatini yakuniy harakati bevosita yaratuvchanlik bilan bog'liq bo'ladi. Estetik faoliyat harakatining bu turi aksariyat holatlarda ularning plastilindan, loydan va yog'ochdan yasagan figuralarida hamda bevosita asphalt yoki beton sathga chizgan rasmlarida namoyon bo'ladi;

-Estetik tarbiyaning yana bir muhim jihati ularning o'z fikrlarini chiroyli va go'zal ifoda etishlariga o'rgatishdir. Chunki insonning nutq madaniyati aynan uning yoshligidan boshlanadi. Estetik tarbiya esa nutq madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin egallaydi. Bunda avvalo o'qituvchi yoki tarbiyachining nutq madaniyati namunali bo'lishi talab qilinadi. Bola bilan nutqiy muloqotda so'zlarning to'g'ri talaffuz etilishi ancha samaraga ega bo'ladi. Shu bilan birga bolaga shirin yoqimli va albatta adolatli muomala qilish ularda muomala va nutq go'zalligini shakllantirishga keng yo'l ochib beradi. Bolalarni so'zlarni to'g'ri talaffuzga, kerakli ohangga, so'zlarni to'g'ri qo'llashga va gaplarni to'g'ri anglashga o'rgatish yo'lida dastlabki ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bu ishlar bolalarda nutqning estetik didli va go'zal bo'lishini ta'minlaydi;

-Bolalarni estetik tarbiyalashning yana bir muhim sohasiularda go'zal axloq ko'nikmalarini shakllantirishdir. Go'zal axloq shakllantirishda dastavval Ezgulik va Yovuzlik tushunchalari mohiyatini yoritish zarur bo'ladi. Bu esa turli xil hikoyalar, ertaklar, matallar va dostonlarni so'zlab berish bilan amalga oshadi. Go'zal axloqni tarbiyalash jarayonida bolalarda mas'uliyat, tartib intizom, irodaviylik va faoliyat mazmundorligi kabi jihatlari shakllantiriladi. Bunda axloqning umuminsoniy va milliy qadriyatlari, an'analari hamda mezonlari muhim ahamiyat kasb etadi;

- Bolalar estetik tarbiyasida ularning odob (o'zini tutishi, kiyinishi, manerasi, mimikasi, o'tirib turishi, kattalarga nisbatan hurmat izzati, salom berishi) go'zalligi jihatlari ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu albatta oila va bog'cha tarbiya muhitida shakllanib boradigan konimalar tizimidir. Ushbu jarayonda yrish turishda bolaga namuna bo'lish, ularga yoshi – holatiga mos kiyinishni o'rgatish, to'g'ri manerani shakllantirish, yoqimli mimikaga ega bo'lishni ta'kidlash, o'tirib turishdagi kamchiliklarni tuzatib boorish, ularni hurmat izzatga o'rgatish kabi narsalarga amal qilish maqsadga muvofiq bo'ladi;

- Bolalarda did go'zalligini shakllantirish ham ularda estetik tarbiya ko'nikmalarini tarbiyalashda muhim samaraga ega bo'ladi. Unda kiyinish, o'qish – o'rganish, ovqatlanish, narsalarni tanlash, ishlash va izlanish didlari kabi jihatlarni shakllantirish amaliy ahamiyat kasb etadi. Inson yoshligida shakllangan did ko'nikmalari unda butun umri davomida saqlanib qoladi.

Bolalar didlarining chiroyli bo'lishi ular ruhiy dunyosining go'zal bo'lishiga zamin yaratadi. O'z o'rnida go'zal ruhiyat aqlning sof va toza bo'lishiga yo'l ochib beradi. Bunda esa didning har bir bola uchun o'ziga xos individual bo'lishini inobatga olish lozim bo'ladi. Didi nozik bola albatta go'zal hulq va odobga ega bo'ladi;

Bola odatda uch marotaba tug'iladi (jismoniy, ruhiy, va ijtimoiy jihatdan tug'ilish). Bu obrazlar o'zgarib borishi jarayonlari ham hisoblanadi. Bola ongidagi obrazlar ko'zga tashlanmaydi. Obrazlar o'zining ob'ekti singari moddiylik xususiyatiga ega bo'lmaydi. Bola ongini fiziologik o'rganish odatda uning hatti – harakati va emotsiyasi o'zgarishlarini kuzatish orqali amalga oshiriladi. Bola ongidagi o'zgarishlar bevosita va bilvosita amalga oshadi. Bola ongidagi o'zgarishlar fikrni fikr surib chiqarishi kabi ro'y beradi va o'zini o'zi kuzatish jarayoniga (introspeksiya) aylanib boradi. Bola ongidagi reaksiyalar evolyutsiysi quyidagi tarzda amalga oshib boradi: “aks ettirish va qabul qilish”; “aks ettirish va o'zgarish”; “aks ettirish va iz qoldirish”; “aks ettirish va reaksiya”. Ushbu jihatlar bolalarda estetik tarbiyani shakllantirishning ong evolyutsiyasi va rivojlanishi ta'siri jihatlari hisoblanadi.

Estetik tarbiyani shakllantirish jihatlari juda ko'p qirrali bo'lib, ularni batafsil o'rganish va yoritish alohida maxsus ilmiy izlanishlarni taqozo etadi. Bu esa bolalarda nafosat tarbiyasini shakllantirishda istiqboli keng ilmiy yo'nalishlardan hisoblanadi.

NAFOSAT TARBIYASI NAZARIY ASOSLARI.

Nafosat tarbiyasini o'rgatishning maqsadi va vazifalari juda ko'p qirrali pedagogic hamda psixologik jarayon hisoblanadi. Nafosat tarbiyasi maqsadi bir necha yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Ularni shartli ravishda quyidagicha tasavvur etishimiz mumkin bo'ladi:

- bolalarning nafosat tarbiyasiga moyilligi darajasini aniqlash;
- bolalarning nafosat tarbiyasi bo'yicha bilimlari va ko'nikmalari darajasini aniqlash;
- bolalarning nafosat tarbiyasi bo'yicha bajariladigan ishlarning yo'nalishlari va vazifalarini aniqlash;
- bolalarda nafosat tarbiyasining to'g'ri shakllanishiga erishish.

Maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalarga nafosat tarbiyasining vazifalari quyidagilardan iboratdir:

- nafosatning his — tuyg'usini shakllantirish;
- estetik fikr — mulohazani shakllantirish;
- estetik didni to'g'ri tarbiyalash;
- bolalarning ijodiy kobilyatlarini rivojlantirish;
- go'zallikni sevishga bo'lgan hayotiy ehtiyojini o'stirib borish.

Bolalar go'zallikni idrok qilish qobiliyatiga ega bo'lganliklari uchun hayajonlanish, qo'yg'urish, darg'azab bo'lish, quvonish, zavqlanish kabi his — tuyg'ularni boshdan kechiradilar. Bundan tashqari kishi yuksak badiiy mahorat bilan yaratilgan obrazni yoki tabiat, hayotdagi go'zal hodisani idrok qilganidan zavq — shavqqa to'ladi.

Bolalarda kuzatish madaniyatini tarbiyalash ularning go'zallikka bo'lgan intilishlarini o'stirish uchun juda muhim. Ko'p hollarda bollar biror narsaga qarab turadilar—u, uning o'zini ko'rmaydilar, quloq soladilar—u, eshitmaydilar. Shuning uchun ularga tabiatda, o'rmonda tog'lar va cho'llarda turli tovushlarni farq qilishni o'rgatish lozim.

Nafosat haqidagi tushunchalarni o'zlashtirib olish, ajaoyib san'at asarini sayoz, past saviyada yozilgan asardan farqlash, o'z fikr — mulohazalarini to'g'ri ekanligini qattiq turib, himoya qilishga yordam beradi.

Nafosat tarbiyasi barcha yoshdagi kishilarga bab-baravar zarur. Ammo butun tarbiya tizimida, amalda isbotlanganidek, nafosat tarbiyasini singdirishni insonning bolalik davridan boshlash nihoyatda muhim, u davr inson hayotida fe'l-atvor, irodaning, did, go'zallik tuyg'usi va hayotiy tushunchaning paydo bo'lishi va shakllanishi davridir.

Bolalikda aql-farosat, axloqiy ko'nikmalarni tarbiyalash bilan bir qatorda, ularda chiroyli, nafis, go'zal narsalardan zavq ola bilishni, go'zallikni dag'allikdan, qo'pollikdan tez ajrata olish qobiliyatini tarbiyalashimiz kerak. Go'zallikni xunuklikdan ajrata olish, go'zallikni sevish, unga intilish qobiliyati soddalikdan murakkablikka qarab o'sib boradi. Bola to'rt-besh yoshidayoq kiyinishdagi go'zallikka, ixchamlikka, nafislikka, chiroylilikka e'tibor bera boshlaydi, to'qqiz-o'n yoshlarda esa yurish-turishdagi, xatti-harakatdagi go'zallikning ham fahmiga yetadigan bo'ladi, o'n to'rt-o'n besh yoshlarda mehnatdagi, ijtimoiy hayotdagi go'zallikni ham anglash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Lekin bu gap besh yoshli bolalarga ijtimoiy hayotdagi go'zallik haqida tushunchalar berishning hojati yo'q degan fikrni bildirmaydi. Yosh bolalarga ham mehnat haqida, hayot haqida gapirib berish mumkin, ammo bu suhbatlar nihoyatda sodda ixcham va bola hurmat qiladigan biror kimsaning ishlari misolida olib borilsa, ayni muddao bo'ladi. Nozik didni, go'zallik tuyg'usini shakllantirishda go'zal muhitning roli katta. Biz chiroyli muhit deganda bolaga chiroyli ko'ringan, uning qalbida zavq-shavq uyg'otadigan narsalar, buyumlar, voqealar, hodisalarni tushunamiz. Bunda oila vabog'chalar asosiy rol o'ynaydi.

Oilada bolani tozalikka, tartiblilikka, go'zallikni sevishga o'rgatish kerak. Buning uchun, avvalo, uydagi barcha buyumlar did bilan tanlab, joylashtirilgan, toza, saranjom-sarishta bo'lgani ma'qul. Chunki bolaga ikki xil narsa ko'proq ta'sir qiladi. Birinchisi bolaning ko'ziga tez-tez tashlanadigan buyumlar, odamlar o'rtasidagi munosabat bo'lsa, ikkinchisi bolaning o'ziga bevosita tegishli bo'lgan narsalar — kiyim-kechak, idish tovoqlar, kitoblar, o'yinchoqlar, yozuv stoli va boshqalardir. Bola o'z buyumlarini asrab, avaylab, toza-ozoda, saranjom-sarishta qilib yurishga o'rgansa, u yoshi ulg'aygan sayin go'zallikning murakkab ko'rinishlarini tabiatdagi uyg'unlikni, san'atdagi go'zallikni payqab olish uchun tayyorlana boradi.

Dasturga ko'ra bolalarga dastlab xulq-atvor va turmushdagi go'zallik, ya'ni buyumlar, kiyimlar, o'quv qurollarini toza ozoda, chiroyli asrash, ularni saranjom-sarishta saqlay bilish, ulardan to'g'ri va o'rinli foydalanish o'rgatiladi. Bolalarda xushmuomala bo'lish, qo'pollikdan nafratlanish, ifloslik, tartibsizlikka murosasiz bo'lish kabi xususiyatlar tarbiyalanib boradi.

Nafosat tarbiyasi ta'sirida bolalar qalbi shunchalik noziklashadiki, ular har bir so'zni darhol quloqqa oladigan bo'ladi, qalb fazilati ortadi,

nafosat his-tuyg‘usi kuchayadi; his etish, tushunish, qadrlash, zavqlanish, nafratlana bilish, biror hodisaga munosabat bildirish — bular nafosat tarbiyasining alifbosi hisoblanadi. Nafosat tarbiyasining asosi oiladan boshlanadi, go‘daklik davrida vaqtida ovqatlanish, uxlash tartibiga rioya etish, uyda ozodalik, saranjom-sarishtalik, oila a‘zolari o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, qadr-qimmat bola qalbida o‘chmas iz qoldiradi. Bola oldida behayo so‘zlarni aytish, bachkana qiliqlar, xatti-harakatlar, kimlarnidir yomonlab, masxara qilish bola tarbiyasiga yomon ta‘sir etadi. Nafosat tarbiyasi orqali ovqat pishirish, dasturxon atrofida o‘tirib ovqatlanish jarayonidagi azaliy sharqona odat, odob qoidalariga amal qilish o‘rgatiladi. Oila go‘zallik tarbiyasining birinchi o‘chog‘i bo‘lsa, undan keyin maktab, o‘qituvchi-tarbiyachi o‘giti, jamoatchilik, kattalar ta‘siri ta‘limtarbiyada muhim o‘rin tutadi. Mana shu jarayonda bolaning har bir xatti-harakati kuzatib borilishi, xatolari sabr-chidam, o‘rni, yotig‘i bilan tuzatib turilishi lozim.

Mehmonga borish, mehmon kutish, ko‘chada yurish kabi otabobolarimiz tajribasi o‘rgatilmog‘i zarur. „Assalomu alaykum“ dan boshlab, chehra tabassumi, kattalar oldida bosh egib turish, har bir nasihati uchun minnatdorchilik bildirish, ketishga ruxsat so‘rash — bular birinchi o‘rindagi talablarga kiradi. Ayniqsa, so‘zlash odobiga jiddiy e‘tibor berish darkor. So‘zlaganda tinglayotgan kishi ko‘ziga qarab turish, so‘zlab turib u yoq-bu yoqqa alanglash yoki teskari qarab to‘ng‘illash odobsizlik ekanligini yaxshi anglab yetish, og‘izdagi luqmani yutgandan keyin ohista gap boshlash, shoshilmay, dona – dona qilib maqsadni aniq, dangal, ravshan, eshitarli ovoz bilan tushuntirish kerakligi o‘rgatiladi. Bular — odob go‘zalligidir.

Nafosat tarbiyasi orqali o‘z-o‘zini boshqarish shakllanadi. Bu o‘z-o‘ziga asta-sekin talabchanlikni keltirib chiqaradi.

NAFOSAT TARBIYASI DIDAKTIK ASOSLARI

Ta‘lim va tarbiya qonunlaridan biri bu bolani faollikda tarbiyalashdir. Tarbiyaviy ta‘sir sifatida uning ba‘zi bir turlari: tasviriy san‘at, dekorativ-amaliy san‘at, musiqa va boshqalarning maxsus qobiliyatlari va iste‘dodlarini rivojlantiradigan san‘at vositalaridan foydalaniladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning badiiy faoliyati estetik tarbiya vositasi va sharti bo‘lib, bevosita og‘zaki va badiiy ijod, dizayn, teatr o‘yinlari, dekorativ - amaliy hamda tasviriy san‘at, musiqa ijro etish turlari bilan bog‘liqdir.

Bolaning estetik g'oyalari va his-tuyg'ularining paydo bo'lishi uchun javobgarlik eng katta va uning asosiy aloqalari doirasi - ota-onalar va yaqin qarindoshlar zimmasida. Bu uning estetik madaniyatining asosidir va uni pedagogik jihatdan barkamol ota-onalar yaratishi kerak, ularning estetik talablarining tabiati, oilaning madaniy sharoitlari muhimdir.

Estetik tarbiya rivojlangan tabiiy kuchlarning yaxlitligi, hissiy tuyg'u, idrok etish qobiliyatlari, xayol, badiiy-estetik tarbiya asosida shakllanadi - ijodiy individuallik, san'atga, o'z xatti-harakatiga va o'ziga, atrof-muhitga estetik munosabat. Go'zallikka, hayotdagi va san'atdagi har qanday hodisalarga qoyil qolish qobiliyati estetik tarbiyaning muhim belgisidir. Ba'zan, bolani san'at galereyalarida yoki ko'rgazmalarida tomosha qilayotganingizda, bolalar qanday qilib uzoq vaqt to'xtamasdan, hayratda qoldirmasdan rasmlarni ko'rib o'tayotganini ko'rishingiz mumkin. Bu estetik tarbiyaning etishmasligidan dalolat beradi, chunki estetik munosabatning eng muhim elementi - hayrat. Estetik tarbiya tuyg'ularni chuqur his qilish qobiliyati - ma'naviy zavq, nafrat hissi, hazil tuyg'usi, kinoya, g'azab, qo'rquv, rahm-shafqat hissi bilan ajralib turadi. Pedagogik - badiiy did, tanlangan badiiy asarlarning o'z zavq-shavqi uchun qiymatida, hayot va san'at hodisalarini baholashda, ularning ijodiy faoliyati mahsulotlarida namoyon bo'ladi. Pedagogik mezonlarga asoslanib, siz badiiy va obrazli fikrlash darajasini bilib olishingiz mumkin. O'ziga xos mahorat, improvizatsiya bilan birlashganda, estetik tarbiyaning yuqori didaktik darajasidan dalolat beradi.

Gumanitar fanlarni o'qitishning zamonaviy tizimio'z asoslarini yangilamoqda. Bu hayotiy muammolarni hal qilish talablari bilan bog'liqdir. Bu yerda muayyan fanning amaliy asoslar rivojlanish darajasi birinchi darajali ahamiyatga ega. Oliy o'quv yurtlarida o'qitiladigan boshqa gumanitar fanlar kabi falsafa ham o'zining amaliy asoslariga egadir.

Pedagogika ijtimoiy ta'lim tizimi sifatida doimo o'zgarish va rivojlanish holatidadir. Bu jarayonda pedagogikaning o'ziga xos rivojlanish shakllari mavjud. Bu jarayonning birlamchi va asosiy shakli rivojlanishning nazariy tizimidir. Bu tizim shakllanishining boshlanishi dunyoqarashning tarixiy turlari bilan chambarchas bog'liq. Bu yerda dunyoqarashning mifologik, diniy, pedagogik va ilmiy tipini ajratib ko'rsatish mumkin. Agar dunyoqarashning mifologik elementlarining paydo bo'lgan vaqtini hisobga olsak, pedagogikaning ilk rudimentlari arxaizm davrida paydo bo'lgan deyishimiz mumkindir. Bu faqat oddiy

bilim va tajriba asosida sodir bo'lishi mumkin. Ibtidoiy jamiyatdagi shaxsni bilishda bevosita amaliy ko'nikmalar birlamchi bo'lgan. Amaliy ko'nikmalarni to'plash ularni nazariy bilimlar tizimi sifatida tartibga solishni talab qiladi. Natijada dunyoni nazariy bilish tizimi sifatida alohida bilim tizimlarining shakllanishi jarayoni sodir bo'ladi. Nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarning bosqichma-bosqich uyg'unlashuvi inson hayotining ma'lum sohalarida, jumladan, bu dunyo haqidagi pedagogik bilimlar sohasida ham fanning shakllanishiga olib keladi.

Pedagogika fani insonning real hayotiy amaliyotdan o'tgan bilimi va bilish faoliyatidir. Boshqa nazariy bilimlar bilan solishtirganda, pedagogikaning nazariy bilimlari sohalarida hayotiy amaliyotdan o'tishning o'ziga xosligi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularni quyidagi yo'nalishlarda kuzatish mumkin:

- bu jarayonning ko'rinmasligi;
- bu jarayonning sekin kechishi;
- bu jarayonning shartliligi va boshqalar.

Nazariy pedagogika dunyoning dialektik aloqasining mohiyati va qonuniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Bunda asosiy narsa faktlarni tahlil qilish, qonuniyatlarni aniqlash va jarayonlar hamda hodisalarni prognozlashdir. Pedagogika nazariyasi hodisa va narsalarning qonuniyatlari hamda ichki mohiyati haqidagi ilmiy bilimlarning oliy shaklidir. Nazariy pedagogikaning tuzilishi quyidagi elementlardan iborat:

- nazariyalar asosi; - qonunlar, kategoriyalar, tushunchalar va ular o'rtasidagi munosabatlar; - xulosalar va dalillar tizimi; - ilmiy terminologiya tizimi; - talqin qilish tizimi; - ilmiy bayonotlar asosi; - nazariy asoslarning amaliy istiqbollari.

Shu bilan birga nazariy bilimlarning rivojlanishi ham davriydir. Insoniyat taraqqiyotining har bir davri pedagogika fani tizimida bilim va tajribaning o'ziga xos izini qoldiradi. Buni quyidagi pedagogika bilim tizimlarida kuzatish mumkin:

- XX asr pedagogikasidagi liberal g'oyalarning tarqalishi;
- zamonaviy pedagogikaning ko'p qirraligi g'oyalari **(9.2009, 30-57-b)**.

O'qitish uslubiga ko'ra, pedagogik maktablar alohida markazlar bilan bevosita bog'liq bo'lgan juda boy an'analarga ega:

-qadimgi Sharq maktablarningva G'arb markazlarining ta'sirlari shular jumlasidandir **(2.2019. 30-57-b)**

Ta'lim murakkab jarayon bo'lib, bu jarayonning o'zagini o'quv

asoslari tashkil etadi. O`quv jarayonining didaktik vositalariga bag`ishlangan ko`plab turli ilmiy-uslubiy ishlar mavjud. Ularning tahlilidan xulosa qilishimiz mumkinki, pedagogik jarayonlar juda keng doiradagi tizimlarni ifodalaydi. Ularni quyidagi soddalashtirilgan shaklda umumlashtirish mumkin.

Didaktik vositalarning pedagogik asoslari:

- ta'lim vositalari; - ommaviy axborot vositalari; - bilimlarni uzatish vositalari.

Pedagogikada o'qitish vositalari:

- pedagogik adabiyotlar (kitoblar, disklar, flesh-disklar, nusxalar);
- texnik vositalar (ofislarning ichki va tashqi jihozlari); - amaliy tajriba vositalari (mantiqiy mashqlar);

- yangi pedagogik axborot vositalari (elektron vosita va kompyuter - hisoblash vositalari); - ko'rgazmali qurollar va boshqalar.

O'qitish vositalari o'qituvchi va bolalarning o'quv va amaliy faoliyatini to'g'ri hamda samarali tashkil etish imkonini beradi. O'qituvchilar va talabalarning o'quv hamda amaliy faoliyati natijalari esa quyidagi yo'nalishlardan iborat:

- yangi va zarur ma'lumotlarni to'plash;
- olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va saralash;
- uzatiladigan axborotni tizimlashtirish;
- axborotni oddiy va aniq uzatish;
- yangi axborotni ishlab chiqish bo'yicha amaliy ishlar;
- olingan axborotni nazorat qilish va tekshirish;
- olingan bilim va ko'nikmalarni qo'llash bo'yicha talab va ko'rsatmalarni belgilash;
- olingan bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llash.

Pedagogik jarayon ikki qismdan iborat: ta'lim va tarbiya. O'quv jarayonida bolalar odatda bilim oladilar va bu bilimlarni tekshirish asosida ularda amaliy ko'nikmalar shakllanadi. Ta'lim jarayonida esa bolalarda o'qish va mehnatning turli holatlarida to'g'ri xulq-atvor ko'nikmalari shakllanadi. Ikkala jarayonda ham savolni to'g'ri shakllantirish hamda dasturlash - bolafaoliyatining asosini modellashtirish hal qiluvchi omil hisoblanadi. **(10.2002. 16, 28b).**

Buning uchun bosqichlar va yo'nalishlarni aniqlash kerak bo'ladi.

Buning uchun pedagogik maqsadlar funksiyasining bosqichlari va yo'nalishlarini aniqlash kerak bo'ladi.

Pedagogik rejalashtirish bosqichlari ta'lim jarayonining vazifalarini aks ettiradi. An'anaviy ravishda ularni quyidagi vazifalar shaklida ajratib

ko'rsatish mumkin:

- didaktik vazifalarni ifodalash va loyihaning pedagogik amaliyotdagi o'rnini aniqlash;
- empirik modelni ilmiy va amaliy jihatdan asoslash hamda amaliyot prizmasi orqali loyihaning turli kamchiliklarini bartaraf etish;
- rejalashtirish asoslarini ishlab chiqish;
- rejalashtirishning nazariy asoslarini baholash;
- bolalarni o'qitishni rejalashtirish xususiyatlari;
- bolalarni o'qitishda me'yoriy asoslarni yoritish;
- bolalarni o'qitishni rejalashtirish tamoyillari bo'yicha tadqiqotlar;
- bolalarni o'qitishda turli vaziyatlarni modellashtirish asoslarini aniqlash;

Bolalarni o'qitishni pedagogik rejalashtirish funksiyasi tizimi esa real ta'lim jarayoni asosida shakllanadi. Ularni quyidagi ketma-ketlikda shakllantirish mumkin:

- Turli vaziyatlarni modellashtirish funksiyasi;
- birlamchi aktsiz funksiyasi (ushbu rejaning amaliy ahamiyati);
- to'g'ri tashkiliy funktsiya (o'quvchilar faoliyatini to'g'ri tashkil etish);
- tanlangan qidiruv funksiyasi (samarali vositalarni tanlash);
- motivatsion - rag'batlantiruvchi funktsiya (motivlarni shakllantirish uchun).

Ta'lim tizimida an'anaviy vositalar bilan parallel ravishda zamonaviy pedagogik vositalar (avtomatik boshqaruv vositalari, kompyuter dasturlash tizimlari, ijodiy ijod tizimlari, elektron aloqalar va boshqalar) alohida o'rin tutadi. Bu, birinchi navbatda, ilm-fan va ta'limning jahon miqyosida jadal rivojlanishi bilan bog'liq.

Yosh bolalar bilan mashg'ulotlarni nashkil etganda unda quyidagi harakatlar nuqtalari ko'rsatiladi:

-tashkiliy qism (davomatni tekshirish, dars maqsadini aniqlash, mavzu va dars rejasini e'lon qilish).

-asosiy qism (mavzuni taqdim etish, mavzu bo'yicha atamalarni tushuntirish, mavzu bo'yicha yangi ma'lumotlarni uzatish).

- mavzuni ta'minlash (mavzuning asosiy fikrlarini qisqacha takrorlash, o'quv materiallarini tarqatish, maqsadli guruhlarda ishlash va talabalar bilan individual ishlash, o'tilgan mavzuni tahlil qilish).

-yakuniy qism (darsning qisqacha mazmuni, talabalarni baholash, o'tilgan mavzuni o'z-o'zini takrorlash uchun topshiriqlarni ko'rsatish).

Yosh bolalar bilan mashg'ulotlarni tashkil etishning boshqa

shakllari (masalan kichik sodda darsliklar) ham mavjuddir. Bu yo'nalishdagi asosiy narsa ta'lim jarayonini optimallashtirishdir. O'quv jarayonini optimallashtirish vazifasi quyidagi elementlardan iborat:

- vazifalar (ta'lim va tarbiyaning eng muhim vazifalarini kompleks rejalashtirish va aniqlashtirish);

- ta'lim shakllari (ta'limning turli shakllarining eng oqilona kombinatsiyasini tanlash);

- vaqt sarfini rejalashtirish (dars vaqtini oqilona taqsimlash);

- ta'lim sharoitlari (ta'lim olish uchun qulay sharoitlar yaratish);

- ta'lim natijalarini tahlil qilish. **(11.1982.2 – 4b)**

Mashg'ulotlarni ixcham tashkil etishning qiziqarligining asosidir. Buning uchun siz quyidagilarni bajarishingiz kerak:

- o'yinlarning samarali vositalari va usullarini tanlash;

- mashg'ulot jarayonini to'g'ri rejalashtirish;

(12.2010. 6-18-b)

- yangi pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish;

(13.2007. 8-10-b).

Yosh bolalarda harakatli o'yinlarni ko'proq tashkil etish

(14.2009. 5-23-b).

Bolalarning bilim olishini optimallashtirish ta'lim jarayonining har bir bosqichida pedagogik vaziyatni jiddiy tahlil qilish asoslashni talab qiladi. Bu tahlilning ahamiyati N. Bordovskaya, A. Rean va S. Rozumizlanishlarida aniq ifodalangan.

O'quv jarayonini optimallashtirish jarayonida ob'ektiv va sub'ektiv xarakterdagi ba'zi to'siqlar kuzatiladi. Shartli ravishda ularni quyidagi hodisalarning namoyon bo'lishiga ajratish mumkin:

- tarbiyachilar tomonidan tarbiya jarayonini takomillashtirish bo'yicha takliflarga minimal e'tibor;

- tarbiya jarayonini tashkil etish va bu borada ko'plab turli ko'rsatmalarning samarasizligini doimiy tanqid qilish;

- ma'muriy to'siqlar (qog'ozbozlik, ko'plab yig'ilishlar va ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha samarali aniq harakatlarning yo'qligi);

- ta'lim jarayonini tashkil etishda ishning bevosita ishtirokchilari munosabatlarida buyruq va jazolarning ustunligi. **(15.2011. 72b)**

Hozirgi vaqtda pedagogik o'quv jarayonida darsning quyidagi tashkiliy shakllari amal qiladi:

- maxsus jihozlangan xonalardagi mashg'ulotlar;

- tarix va madaniyat yodgorliklari bo'yicha mashg'ulotlarlar.

Ularning barchasi ma'lum darajada yangi turdagi tarbiya texnikasi va texnologiyasidagi o'zgarishlarni aks ettiradi.

So'nggi o'n yilliklarda yangi pedagogik texnologiyalar asosida ular o'quv jarayonidagi innovatsiya elementlarini aks ettirishi kerak bo'lgan "nostandart turdagi" darslar bilan to'ldirildi.

Oliy ta'lim muassasalarining modul-kredit tizimiga o'tishi bilan ta'lim tizimida ham ko'p narsa o'zgardi. Ular birinchi navbatda "masofaviy darslar" yoki "onlayn darslar" o'tkazishni boshladilar. Ushbu darslar modulli fan platformasiga asoslangan. Ushbu darslarni tashkil etish va o'tkazish uchun fan asoslarini (o'quv rejalari, ish dasturlari, axborot manbalari, lug'atlar, ma'ruza matnlari, mavzu bo'yicha topshiriqlar, nazorat testlari va mustaqil ish uchun topshiriqlar) o'zida aks ettiruvchi kontent kerak bo'ladi. Ularni mavzuga oid yangi materiallar bilan boyitish mumkin. Shu munosabat bilan talaba ishida mustaqil ishning salmog'i ortib bormoqda. Shu bilan birga, asosiy e'tibor talabaning ongli ravishda o'zini-o'zi tayyorgarligini kuchaytirishga qaratildi, bu esa yosh olimlarning ilmiy faoliyatini boshlashiga zamin yaratadi. Yosh olimlarning pedagogikadagi ilmiy ish shakllari mavzuning alohida to'ralarining turli xil ishlanmalari, tezislar va ilmiy maqolalar bo'lishi mumkin. Bu yerda asosiy narsa yangi pedagogik texnologiyalarni to'g'ri tushunish va to'g'ri talqin qilishdir.

Pedagogik texnologiyalarni fanda o'rganish va izohlash asosi juda keng ko'lamli va chuqurdir. Butun bir asr davomida (XX asr boshidan to hozirgi kungacha) ushbu texnologiyalarning turli xil versiyalari asoslab berildi va taklif qilindi. Agar ular umumlashtirilsa va qisqacha bayon etilsa, ularning didaktikadagi mohiyati pedagogik texnologiya talqinining quyidagi jihatlarida ko'rib chiqiladi:

- ma'lum bir fanni o'qitishda maqsadga erishishning samarali usullari;

- bu darsni aniq rejalashtirish;

- ta'lim usullarining samarali tizimi hisoblanadi;

- bu o'qitish vositasidan unumli foydalanish;

- bu tajribali o'qituvchining mahorati;

- o'qitish usullarini ishlab chiqishning dinamik tizimidir;

- bu o'quv - o'quv jarayonini optimallashtirish;

- fanni o'qitishning samarali shakli hisoblanadi va hokazo.

Pedagogik texnologiyaning barcha bu asoslari amaliyotda faoliyat yuritishning o'ziga xos mezonlariga (soddalik, amaliylik, samaradorlik, dinamiklik, istiqbollilik) ega. Ularning barchasi ma'lum darajada ma'lum

bir fanni o'qitish jarayonini tavsiflaydi. Ularning barchasi asta-sekin pedagogikaning yangi texnologiyasiga aylanib bormoqda.

Yangi pedagogik texnologiyalar (YPT) O'zbekistonda pedagogikani o'qitishning an'anaviy tizimida nisbatan yangi yo'nalish hisoblanadi. Pedagogika o'qitish metodikasi asoslari ilmiy pedagoglarning ko'plab asarlarida yoritilgan (**16.2000. 21-33b; 17.2001. 8-15b; 18.1999. 28-31b; 19.1992. 41-46-b**) YPTni amalga oshirishga qaratilgan ilk urinishlar "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining (1997) qabul qilinishi bilan bevosita bog'liq. YPT jihatlari tadqiqotning keying boblarida batafsil yoritiladi.

NAFOSAT TARBIYASI PSIXOLOGIK ASOSLARI

Erta yoshdan boshlab, kichik bolalarni qiziqarli yorqin o'yinchoqlar va narsalar o'ziga jalb qiladi. Ular quvonch hissini uyg'otadi, aniq zavq bag'ishlaydi. "Chiroyli" tushunchasi shakllana boshlaydi. O'ynash, ertaklarni tinglash, hayvonlarning rasmlarini tomosha qilish, bolalar juda ko'p ijobiy his-tuyg'ularni qabul qilishadi. Ushbu his-tuyg'ular "go'zal" ni tushunishga mas'ul bo'lgan yanada murakkab fazilatlarni shakllantirish uchun asosdir. Go'zallikni ongsiz ravishda anglash asta-sekin ongli ravishda uyg'un ta'mga, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga o'tadi. Rivojlanishning hozirgi paytidagi kattalarning vazifasi bolaga yordam berish, uni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirishdir.

Estetik tarbiyada bola didini shakllantirish, unda lazzat olish va zavqlanish psixologik jihatlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasdb etadi. Lazzat hissi - bu san'atning haqiqiy go'zalligi bilan "muloqot qilish" dan ma'naviy zavq olishda namoyon bo'ladigan murakkab kishilik xususiyati. Bu san'at asarlarini tushunish, zavqlanish, tabiat go'zalligini, kundalik hayotning o'ziga xos xususiyatlarini, kiyim-kechaklarni anglash.

Zehni shakllantirishda, oilaning doimiy ko'magi bilan ta'lim va tarbiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Adabiyot, musiqa madaniy qadriyatlari bilan tanishish bolalik davrida mavjud bo'lgan badiiy asarlarni o'rganish, ularning go'zalligini ko'rish yoki ko'rishni o'rganishga yordam beradi. Bolalar asarlarni taniy boshlaydilar, sevimli ertaklari, musiqiy asarlari paydo bo'ladi, ular bu davr uchun ular uchun estetik idealga aylanadi. Kattalar yordamida ular so'zlar va musiqaning go'zalligi va boyligini ko'rishadi. Bu kundalik hayotning shakllanishiga yanada ta'sir ko'rsatadigan badiiy didning asosidir.

Lazzat hissi atrofda olamning go'zalligini his qilish, uni himoya qilish va saqlash qobiliyatini belgilaydi. Bola gulzordagi gul guldonga qaraganda go'zalroq ekanligini tushunishi kerak; poklik farovonlik va go'zallikning kafolati, boshqa ko'plab ibtidoiy qoidalar.

Estetik tarbiyada psixologik vositalar - tarbiyachilar tomonidan maxsus foydalaniladigan ob'ektlar, atrof-muhit hodisalari, bu jamiyat uchun muhim bo'lgan shaxsiyat xususiyatlarini shakllantirishga ta'sir qilishi mumkin.

"Chiroyli" tuyg'uni shakllantirish uchun asosiy psixologik vositalar:

- san'at asarlari;
- madaniy tadbirlar;
- maktabgachayoshdagibolalarningturlixiltashkiliyfaoliyati (badiiy, mehnat), mustaqilfaoliyati;
- atrof-muhit, tabiat;
- kundalik hayot estetikasi.

Go'zallikka intilishbu tarbiyaning muhim qismidir. U bolaning o'zi atrofida olam go'zalligini yoshligidanoq anglay boshlashiga yordam beradi. Atrofida ko'rgan hamma go'zal narsalarni saqlab qolish istagi bor. Shu sababli, muassasaning barcha binolarini stilistik jihatdan izchil ravishda loyihalashtirish yaxshiroqdir. Har qanday bolalar bog'chasi va boshqa binolarning guruhlarida boshqa bolalarning rasmlari, qo'l san'atlari, xalq amaliy san'ati asarlari bo'lishi kerak.

Estetik tarbiya jarayoni - bu shaxsning zarur xususiyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratishga qaratilgan bir necha kishining (tarbiyachi-bola) birgalikdagi faoliyatidir. Shuning uchun o'qituvchining shaxsiyati unda asosiy rollardan birini o'ynaydi.

Har qanday maktabgacha tarbiya muassasasida shaxsning barcha muhim xususiyatlarini rivojlantirish imkoniyati mavjud. Oila yordamida to'g'ri tuzilgan tarbiya sxemasi bolani jamiyatning estetik jihatdan rivojlangan fuqarosi sifatida shakllantirishni kafolatlaydi.

Inson hayotining bosqichi va yoshi, xarakter xususiyatlarini birlamchi o'rganish - bu shaxsiyatni aqliy va ahloqiy tadqiqotlar nuqtai nazaridan o'rganishning asosidir. Ilmiy tadqiqotlar yo'nalishlarida inson hayotining bosqichi embriologiya, morfologiya - bola fiziologiyasi, pediatriya ta'limi, pedagogika, akmeologiya, gerontologiyani o'rganishdan iborat. Yosh fiziologiyasi, yoshga bog'liq biokimyo, yoshga bog'liq psixologiya, avlodning rivojlanish tarixi insonning yosh tizimi xususiyatlarining asosini tashkil qiladi (20.1986, 63-b). Odamni o'rganish yo'nalishlari biogenetik, sotsiogenetik va psixogenetik

yondashuvlar

(20.1986, 66-67-b). Bu yondashuvlardan shaxs tuzilishi haqidagi nazariyalar shakllanadi. K.Kovalyovning fikricha, shaxs strukturasi "yo'nalishlilikdan (shaxsning voqelikka munosabatini belgilaydi. U turli xususiyatlarni, o'zaro ta'sir qiluvchi ehtiyoj va manfaatlar tizimini, g'oyaviy va amaliy munosabatlarni o'z ichiga oladi) iborat. Dominant orientatsiya bolaning butun psixik faoliyatini, xarakterini va bolaning ijtimoiy muhitdagi xulq-atvor uslubini belgilaydi. U bolama'naviy hayotining mazmuni va shaklini namoyon qiladi. Xarakterlar tizimida axloqiy va irodaviy sifatlar farqlanadi. Imkoniyatlar faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydigan qobiliyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Turli qobiliyatlar o'zaro bog'liq bo'lib, bir-biriga o'zaro ta'sir qiladi. Mashqlar tizimi o'z-o'zini tartibga solish, nazorat qilish va hayot va faoliyat harakatlari va xatti-harakatlarini tuzatishni ta'minlaydi **(20. 1986. 69-b).**

Bola tug'ilishi bilan ijtimoiy-tarixiy jihatidan dunyoga kiradi. Uning atrofida odamlar va narsa - hodisalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar muhiti harakat qiladi. Bu atmosfera ta'sirida biologik mavjudotdan bo'lgan bola ijtimoiy mavjudotga aylanadi. Bolani faol sotsializatsiya qilish yo'lidagi birinchi qadam uning birinchi nutqi bo'ladi. Nutq esa o'z-o'zidan bolaning ijtimoiy – tarixiy tajribasini oshirib boradi.

Zamonaviy fanda tilning turli shakllari odatda belgilar tizimi sifatida qaraladi. Semiotikada (imo-ishora tizimlarining mohiyati va faoliyatining umumiy qonuniyatlari haqidagi fan) esa belgi ostida bilish va aloqa jarayonida vakil (o'rinbosar) sifatida harakat qiladigan moddiy, hissiy idrok etilgan ob'ekt (hodisalar, harakat) tushuniladi. Boshqa ob'ekt (hodisalar, harakatlar) va ular haqida ma'lumot olish, saqlash, o'zgartirish hamda uzatish uchun foydalaniladi **(20.1986. 4-5-b).**

L.S.Vygotskiy belgilarining roli haqida shunday deb yozgan edi: "... oliy tuzilmada butun jarayonning funktsional belgilovchi yaxlitligi yoki diqqat markazida belgi va undan foydalanish usuli hisoblanadi. U yoki bu vositadan foydalanish mehnat operatsiyasining tuzilishini belgilab qo'ygani kabi, ishlatiladigan belgining tabiati ham asosiy nuqta bo'lib, jarayonning qolgan qismi qanday qurilishga bog'liqdir" **(21.1960, 160b).**

Bolalarda muayyan belgilar tizimiga asoslangan nutq fikrlash jarayonining boshlanishi hisoblanadi. Aqliy faoliyatning yetakchi bo'g'ini tahlilning maxsus shakli - sintez orqali tahlildir. "Bu shakl" deb yozgan S.L.Rubinshteyn, - tahlilning asosiy shakli, fikrlash jarayoni asabining asosi - quyidagichadir: fikrlash jarayonida ob'ekt tobora

ko'proq bog'lanishlarga kirib boradi. Shuning uchun tushunchalar tobora ko'proq yangi sifatlarda paydo bo'ladi. Shunday qilib, barchatushunchalar yangi tarkib ob'ektdan tashqariga chiqariladi; gaplar go'yo har safar boshqa tomonga burilsa, unda yangi xususiyatlar ochiladi” (35. 1958, 98-99-betlar)

Ta'sirlarning psixologik xususiyatlari inson tafakkurida aniq ifodalangan bo'ladi. Uzoq vaqt davomida bolalar fikrlashi muammosi psixologiyaning o'rganish predmeti bo'lmagan. Tafakkur ong faoliyatining xususiyati bo'lib, u shaxsning mehnat faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Psixologiyada esa tafakkurning turli nazariyalari mavjud **(20.1986, 175-176-b)**.

Assotsiatsionizmga ko'ra, fikrlashning o'zi maxsus jarayon emas va xotira tasvirlarining oddiy kombinatsiyasiga qisqartiriladi. Vyurzburg maktabi vakillari tafakkurni psixik jarayonlarning alohida turi deb bilishgan **(20. 1986, 176 - 177-b)**.

Geshtalt - psixologiya nazariyasiga ko'ra, tafakkur ongning yopiq sohasida sodir bo'ladi. Natijada, fikrlash ongning yopiq tuzilmalarida fikrlarning harakatiga qisqardi.

Dastlab tafakkur ijtimoiy sharoitda shakllanadi, keyin esa tahlilning ichki tizimi sifatida yopiladi. Zamonaviy fanda bolalar tafakkurning mohiyati turlicha tushuniladi:

- mantiqiy tahlil orqali; - miyaning psixologik funksiyasini o'rganish orqali; - kibernetika vositalarini o'rganish orqali.

Tafakkur dunyoni umumlashtirish shaklida aks ettirish jarayoni bo'lib, ob'ektlar va hodisalar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatadi. U chigallashgan ichki nutqqa tayanadi. Fikrlash jarayonining bosqichlari quyidagi vazifalardan iborat: - asosiy vazifa; - masalani anglash; - assotsiatsiyalarning paydo bo'lishi; - assotsiatsiyalarni rad etish; - taxminning paydo bo'lishi; - taxmini tekshirish (tasdiqlanmagan); - yangi taxminning paydo bo'lishi; - tasdiqlangan narsani tekshirish; - muammoni hal qilish; - bevosita harakat qilish **(20.1986.180-181b)**.

Agar siz batafsil tahlil qilsangiz, fikrlash ishining quyidagi elementlarini kuzatishingiz mumkin bo'ladi. Inson tomonidan axborotni qayta ishlash quyidagi sxema bo'yicha sodir bo'ladi: axborotni qabul qilish; - sensorli registr; - tasvirni aniqlash; - qisqa muddatli xotira; - uzoq- muddatli xotira. Axborotni qayta ishlash muammosiz vazifani tushunish bosqichiga o'tadi (asosiy vazifa birinchi kichik vazifa ---- ikkinchi kichik vazifa ---- yakuniy maqsad) va vazifani hal qilishdan iboratdir. Quyidagi fikrlash faoliyatlari mavjuddir: indikativ harakatlar --

-- ijro harakatlari ---- javob topish.

Fikrlash ishining bosqichlarini, shuningdek, fikrlash funksionalligi elementlarining ishini tahlil qilish asosida aqliy muammolarni hal qilishning printsiptial sxemasini ajratib ko'rsatish mumkin bo'ladi. Ular:

- muammoning yuzaga kelishi shartlari; - muammoli vaziyatlar; - jarayon (fikrlash); - texnikalar (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish); - natija (fikrlash mahsulotlari); - amalga oshirish shakllari (hukmlar, tushunchalar, xulosalar);

- muammoning yuzaga kelishi uchun shart-sharoitlar; - jarayon (tasavvur) - texnikalar (aglyutinatsiya, tipifikatsiya, giperbolizatsiya, sxematizatsiya); - natija (tasavvur, his-tuyg'ular va hissiyotlar mahsulotlari); - amalga oshirish shakllari (tasvirlar ma'lum bir tarzda tashkil etilgan tizim)dan iboratdir (**20. 1986. 183b**). Bu tizim aniq psixik operatsiyalarga (tahlil, sintez, taqqoslash, mavhumlashtirish, umumlashtirish) asoslanadi.

Fikrlash turlari ham xilma-xil bo'lib, ularni quyidagi paradigmalarga ajratib ko'rsatish mumkin:

- shakllar bo'yicha fikrlash (vizual - samarali, vizual - obrazli, mavhum - mantiqiy);

- muammo vazifalarning tabiati bo'yicha (nazariy, amaliy);

- mantiqiy rivojlanish darajasi bo'yicha (diskursiv, intuitiv);

- yuzaga keladigan yangilik va o'ziga xoslik darajasi bo'yicha (reproduktiv - takror ishlab chiqaruvchi, mahsuldor - ijodiy)(**22.2004.335 -338b**).

Fikrlash jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan bola ongning xususiyatlariga bog'liq. Buning xususiyatlarini quyidagicha tasvirlash mumkin:

- fikrning mustaqilligi;- sodda fikrlash;

- fikrning chuqurligi (tahlil qilish, taqqoslash, asosiy narsani topish qobiliyati);

- fikrning moslashuvchanligi (muammoni hal qilish yo'llarini topish qobiliyati);

- fikrning qiziqarliligi (har doim eng yaxshi narsani izlash zarurati)

(**23. 2015.71-72b**)

Bola psixologiyasining estetik asoslari ichki ruhiy energiyaning buyuk imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Ma'lumki, bolada dunyoni bilish jarayoni turli sezgi a'zolarining reaksiyasi asosida dunyoni idrok etishdan boshlanadi. Bola ongida dunyoning hissiy aks etishi uning psixologik holati bilan chambarchas bog'liq. Agar bolaning psixologik

holati yaxshi bo'lsa, dunyoni hissiy idrok etish to'la bo'ladi. Shundabolaning hissiy reaksiyasi mavjud bo'ladi.

Boladagi psixologiya munosabatlarining keyingi bosqichi idrok jarayonida namoyon bo'ladi **(24. 2006. 350-352b)**. Dunyoni idrok etish bola sezish jarayonining mantiqiy davomidir. Bu yerda birlamchi ma'lumotlardan bolaning ongi o'ziga kerakli narsani tanlaydi. Bu bolaning ehtiyojlari va qiziqishlari bilan bog'liq. Agar idrok bizni o'rab turgan olam haqiqatiga mos kelsa, dunyoqarashning shakllanishi to'g'ri yo'nalishda ketmoqda. Idrok etish jarayonining ko'rsatkichi bolaning psixofiziologik imkoniyatlaridir. Bu qobiliyatlarning darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, bola idrok etishi shunchalik yaxshi va to'g'ri bo'ladi **(25.2005.17-18b)**. Buning uchun bola o'z aqli va psixologiyasiga ta'sir qiladigan ma'lumotni nozik his qilishi hamda aniq egallashi kerak bo'ladi. Atrofimizdagi dunyo haqidagi turli ma'lumotlarni o'z vaqtida va sifatli idrok etish borlig'imizni to'g'ri tushunishning kalitidir.

Olamni bilishning psixologik asosi bola irodasidir.

Iroda bolaning ma'lum bir yo'nalishidagi turli muammolarni yengish jarayonidir. Insonning irodasi organizmning psixofiziologik va kognitiv xususiyatlari asosida shakllanadi. Psixologiyada bu shu fan bo'yicha bilim va ko'nikmalar bilan belgilanadi. Psixologik bilim va malakalar qanchalik yuqori bo'lsa, fanning dolzarb muammolarini hal etish irodasi shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalar bo'yicha turli tadqiqot qiyinchiliklarini yengish uchun katta sabr va "chidamlilik" talab etiladi.

Bolalar bilimlarning xususiyatlariga ta'sir qiluvchi yana bir psixofiziologik soha - bu bola xotirasidir. Bola xotirasi - bu atrofimizdagi dunyoning turli sohalaridagi bilimlar xazinasidir. Xotira turli bilimlarni to'playdi va tartibga soladi. Shu bilan birga, xotirada ba'zi ma'lumotlar o'chiriladi. Shu bilan birga, ba'zan odam xotirasida turli xil tafsilotlar va hodisalarning elementlarini beixtiyor yozib olish kuzatiladi. Odatda bola buni bilmaydi. Kognitiv jarayonning barcha bosqichlari bevosita bola xotirasi bilan bog'liq. Bola bilimlarining psixofiziologik asoslari xotirada aniqroq namoyon bo'ladi.

Bolaga nisbatan psixofiziologik ta'sirning navbatdagi elementi - bu bolaning ichki motivlaridir. Motivlar bolaning ehtiyojlari asosida vujudga keladi. Psixologik jihatdan ular ongli va ongsizdir. Ongli motivlar - muayyan tahlil va hisob-kitoblarga asoslangan harakatlar. Ongsiz motivlar - bu bolaning muayyan harakatlar zarurligiga bo'ysunishi. Ikkala holatda ham bola o'z faoliyatining aniq maqsadiga qarab harakat qiladi.

Bola faoliyati - bu atrofda duniyoni o'rganish va tabiatni rivojlantirish uchun maqsadli harakatdir (tadqiqot, tahlil, loyihalash va boshqalar). Maqsad, usullar va vositalar ko'p jihatdan inson faoliyatining mohiyatini belgilaydi (**26.2012.17b**). Bu erda insonning psixofiziologik holati faoliyat natijalariga ta'sir qiladi. Natijalarga ko'ra faoliyat reproduktiv (ortiqcha ishlab chiqarish) va ijodiy (yaratuvchi) asoslarga bo'linadi. Odatda faoliyat o'yin, tarbiyaviy va mehnat sohalaridan iborat. Bulardan bolaning o'yin faoliyati erkinroqdir. Agar ta'lim faoliyati faoliyatning rivojlanish yo'llarini belgilab qo'ysa, mehnat faoliyati bola mehnati natijasining asosini tashkil qiladi. Bolani o'rganish va o'qitishda bu jarayonni shartli ravishda quyidagi tartibda tasvirlash mumkin: motivni shakllantirish ----- maqsad qo'yish ----- izlanish va mehnat vazifasini belgilash ----- - natijalarni olish.

Ruhiyat bolaning xarakterini o'rganish va o'qitishga ham ta'sir qiladi. Agar odam introvert xarakterga ega bo'lsa, bu jarayon qiyin kechadi. Ekstrovertlar uchun bu yo'nalishdagi faoliyat ancha samaraliroqdir. Chunki bolaning psixologik ochiqligi doimo odamlarni o'ziga jalb qiladi.

Hozirgi zamon pedagogik rivojlanishining didaktik xususiyatlari birinchi navbatda bolalarni o'qitishning yangi pedagogik texnologiyalari bilan bog'liq. Yangi pedagogik texnologiyalar tizimi ma'lum darajada gnoseologik xarakterdagi ayrim muammolarni hal qila oladi. Bolani o'rganish va o'qitish an'anaviy ravishda pedagogika nazariyasi va metodlari bilan bog'liq. Pedagogika taraqqiyotining hozirgi bosqichida bunday bog'lanish yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Bu esa zamonaviy pedagogika pedagogikaining shakllanish jarayonida o'z ifodasini topmoqda. Yangi davr didaktikasi raqamli texnologiyalar pedagogikasidir. Bu yerda zamonaviy insonning intellektual salohiyati eng ko'p namoyon bo'ladi. Universitetlardagi turli ta'lim tizimlari bu jarayonning yorqin misolidir.

Tadqiqotlarning pedagogik-psixologik asoslari jadal rivojlanayotgan ilmiy-uslubiy tizimdir. Taraqqiyotning barcha davrlarida ular doimiy bir-birini to'ldiruvchi asoslar bo'lib kelgan. Ayniqsa, hozirgi vaqtda estetik tarbiya tizimining o'zi pedagogika va psixologiyaning mavzuga ta'sirida turli xil o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan bir paytda dolzarb bo'lib bormoqda. Estetikaning ayrim xususiyatlarini belgilovchi pedagogik asoslar ta'sirining dolzarbligini quyidagi yo'nalishlarda kuzatish mumkin:

- bolaning kognitiv jarayoniga ta'siri. Estetikabo'yicha

mashg'ulotlarni didaktik jihatdan to'g'ri tashkil etish va o'tkazish orqali fanni bilishga intilish motivlarini shakllantirish. Bu esa pedagogikadagi ta'lim – bilish jarayonining maqsadlaridan biridir;

- mavzularni to'g'ri o'qitish atrofimizdagi olam narsa va jarayonlarining mohiyatini tushunish imkonini beradi. Bu yerda baliq suyagi usuli samaraliroq bo'lib, bu jarayon va hodisalarning aniqlanishini (sababliligini) tushunishga yordam beradi;

- estetikani o'qitishning didaktik asoslari gnoseologik muammolarni o'rganishda yaqqol namoyon bo'ladi.

NAFOSAT TARBIYASINING YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA SHAKLLARI.

Maktabgachayoshdagibolalarda nafosat tarbiyasining yangi pedagogik texnologiya shakllari bolalarni estetik tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ta'limning ushbu yo'nalishida juda dolzarb muammolardan hisoblanadi. Ushbu muammoni inobatga olgan holda uning yechimi yo'nalishlariga oid O'zbekiston respublikasining maxsus qarori e'lon qilindi (**12.06.2019 09/19/487/ 3280**).

Nafosat tarbiysini shakllantirishdao'yinlar bevosita muhim o'rin egallaydi. Bu o'yinlarni quyidagilarga ajratish mumkin bo'ladi:

-yakka tartibdagi o'yinlar (qisqa matnni takrorlash, shere aytish, tez aytish va.h.k.z);

-juftlikda amalga oshiriladigan oyinlar (yugurish, kurash va.h.k.z);

-jamoaviy o'yinlar (turli xil sport musobaqalari kabi o'yinlar).

Hozirda maktabgacha yoshdagi bolalarda nafosat tarbiyasining YPTshakllari juda turli – tumandir. Ularni esa quyidagi yo'nalishlarda kuzatish mumkin bo'ladi:

-maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z ota – onalari, aka – ukalari, opa – singillari va elu – xeshlari bilan muloqotlari orqali boradigan nafosat tarbiyalari;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z tengqurlari va boshqa bolalar bilan muloqotda shakllanadigan tarbiya ko'nikmalari;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z tarbiyachilari va murabbiylari bilan muloqotda shakllanadigan tarbiya ko'nikmalari;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning axborot vositalari (televizor, kompyuter, smartfon va ayfonlar) ta'sirida tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli o'yinlar vositalari (yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'yinlar shakllari) ta'sirida tarbiyaviy

shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli o'yinchoqlar ta'sirida tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli komikslar, rasmlar va diqqatni o'ziga tortadigan qiziqarli asoslarta'sirida tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli modelllar, maketlar va qiziqarli mulyaj asoslarita'sirida tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli kiyimlar, niqoblar va qiziqarli maskirovkalar asoslarita'sirida tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli hikoya va ertaklar asosida estetik tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli tabiat manzaralari asosida estetik tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli teatr va kino sarlari asosida estetik tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli teatr va kino asarlari asosida estetik tarbiyaviy shakllanishi;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning turli amaliy san'at buyumlari (haykalchalar, qo'g'irchoqlar, hushtaklar va.h.k.z) asosida estetik tarbiyaviy shakllanishi.

NAFOSAT TARBIYASINING YANGI PEDAGOGIK TEKNOLOGIALAR VOSITALARI VA USULLARI.

Nafosat tarbiyasining YPT vositalari va usullari turli – tumandir. Ularning barchasi bevosita qo'llanilishi jihatidan pedagogik texnologiyalar tarkibiga kirib ketadi va unda turlicha namoyon bo'ladi.

Hozirda pedagogik texnologiyada usullar yo'nalishlarining asosan quyidagi yangi yo'nalishlari mavjud bo'lib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreaktiv, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik texnologiyalardan iborat. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

- Empirik - (tajriba) yo'nalishi bolalarda amaliy izlanish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu turli topqirlik o'yinlari, topishmoqlar va LeGo o'yinlari orqali amalga oshirilishi mumkindir. Odatda bolalar narsalarni buzib ichini ko'rishga intiladi. Ayni shu holat ularning o'zlari anglamagan ravishda stixiyali tarzda tajribaga moyilliklarinin ko'rsatadi. Yuqoridagi usullar ushbu yo'nalishda anchagina ahamiyatga ega bo'ladi.

Sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi. Bolalardazehnkorlikjihatlarinishakllantiribboradi. Bundabolalarningpsixofiziologikholatlariningijobiybo'lishihalqiluvchiah amiyatgaegabo'ladi.

Kognitiv-(bilishga oid)yo'nalish bolalarda dunyoqarashning turli qirralarini rivojlantirishga yordam beradi. Unda oddiydan murakkabga qarab boruvchi bilish jarayoni yaqqol ko'zga tashlanadi. Bolalarning bilish jarayonidagi rivojlanib borishsri dastlab qandaydir taqlid tarzida kechsa keyinchalik u mustaqil qiziqish tusini olib boradi. So'ngra bu jarayon asta – sekinlik bilan erkin izlanish jarayoniga aylanib boradi. Uning o'zgarib turishi esa inson umrining oxirigacha davom etib turadi. Atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi. Bunda bolaning bilimi oddiydan murakkabga qarab borishini inobatga olgan holda unga vazifalarni soda ishlarni berishdan boshlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Evristik –(haqiqatni topish)yo'nalish. Bu bolalarning tinimsiz tarzda turli yo;nalishdagi savollarni berishlarida kuzatiladi. Bu savollar bola dunyoqarashidagi o'zgarishlarning dinamik tus olib borayotganligidan dalolat beradi. Bunda ayniqsa ertak afsonalarning ahamiyati beqiyosdir. Ertak afsonalar orqali bolalar ezgulik va yovuzlik, yaxshi va yomon, adolat va nohaqlik tushunchalari kurashiga guvoh bo'ladilar. Ayni shu holat bolalarda haqiqat, adolat va odillik uchun kurash ko'nikmalarining shaklanishiga zamin yaratadi.

Yo'naltiruvchisavollarberishyo'libilanta'limberishtizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim – tarbiya metodi. Optimallashtirish (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi. Bunda “Lego - go” “Koptok tanlash” usullari samarali bo'lib, ular bolada differensial fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Kreativ –(ijodiy) yondoshuv yo'nalishi. Bu yo'nalish bolalarga turli topishmoqlar,sodda krosvordlar, rasmi labirintlar kabi vazifalarni berish orqali amalga oshiriladi. Bu vazifalar dastlab bolalarni o'ylashga majbur qilsa keyinchalik esa u tegishli yechimlarni topishga olib boradi. Bunda albatta vazifalarning qiziqarli bo'lishi ishlarni ancha engillashtiradi. Hozirda kreativ yondoshuvlar ta'limning barcha

yo'nalishlarida, shu jumladan yosh bolalar tarbiyasida ham keng qo'llanilmoqdadir.

Nisbatan izlanish xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib, bolalarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi. "Bekinmashoq", "O'yinchoq yashirish", "Turli konfetlarni ajratish" kabi o'yinlar bolada kreativ jihatlar shakllanib borishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Inversion –(almashtirish) yo'nalishi. Yosh bolalar estetik tarbiyasida vazifalarni turlicha yo'nalishda o'rin almashtirib borish ishlar samaradorligini yanada kuchaytiradi. Bunda ayniqsa og'zaki va yozma vazifalarning o'rin almashinuvi muhim ahamiyatga egadir. Bu esa bolalar fikrlarining bir – biriga yengil o'tib borishiga yo'l ochib beradi. Bola o'yinchoqlarni qiziqib o'rganayotganda ular o'rnini o'rnini almashtirib qo'yish. Shu singari bola oldida konfetlarni, kiyimlarni va unga notanish bo'lgan xavfsiz ,uyumlarni ham almashtirib qo'yish mumkin bo'ladi. Bu bolada tafakkur (fikrlash) tizimini to'g'ri shakllantiradi.

Integrativ – (yaxlitlash) yo'nalishi. Bolalarda turli bilimlarning yaxlit bir dunyoqarash sifatida shakllanishida estetik tarbiya muhim o'rin egallaydi. Bola intilishlarini yaxlit bir bilish tizimiga qarab olib boorish. Bolani shu yo'nalishga torta bilsa yanada nur ustiga a'lo nur bo'ladi.

Adaptiv – (moslashtirish) yo'nalish. Estetik tarbiyada bolalarning ushbu jarayonga moslashuvi bevosita amaliy ahamiyatga egadir. O'yinlarni o'rgatish uchun ularni bola qiziqishiga qulaylashtirish, moslashtirish va shu asoada qandaydir bir dastlabki natijalarga erishish.

Inklyuziv – (tenglik) yo'n alish. Estetik tarbiyaning turli yo'nalishdagi tenglik tamoyili bolalar dunyoqarashi shakllanishida muhim ahamiyatga egadir. Bu bolalarning o'z o'rinlarini aniqlab olishlariga yo'l ochib beradi. Bolalar bilan tarbiyachning o'zaro munosabatlarida bola ishonchini qozonish asosida ta'lim tarbiya jarayonini tashkil qilish. Bu bolaning ichki imkoniyatlari realizatsiyasiga keng yo'l ochadi.

Bolalar uchun avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim-tarbiya jarayonining pedagogik texnologiyasi o'zida metodlar tizimi, metodik usullar, maqsad, vositalari, tarbiyachi va bolalarning birgalikda faoliyat ko'rsatish imkoniyatlari hamda yakuniy natijalariga erishish borasidagi majmuani mujassamlashtiradi.

Hozirgi kunda tarbiychilar pedagogik texnologiya haqida aniq

tushuncha va tasavvurlar birmuncha kamligi natijasida uni xususiy metodikalar bilan deyarlik teng hisoblash hollari uchraydi. Aslida esa ular orasida jiddiy farqlar mavjud bo'lib, quyida ular haqida qisqacha bayon qilinadi.

Metod - grekcha metodos so'zidan olingan bo'lib tatbiq qilaman, yo'naltiraman, ilmiy asoslayman degan ma'noni anglatadi, metodika - grekcha so'z bo'lib tushuntirishning yangi yo'lini topaman, qidiraman, izlayman degan ma'noni anglatadi.

Metodis olimlarimiz metodika fanini turlicha ta'riflaydilar biroq, ta'riflarning umumiy mohiyati bir-biriga yaqinligini e'tirof etish mumkin.

Metodika - biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmuasidir. Metodika - o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar majmuasidan iborat.

Metodika - fani ma'lum o'quv fanlarini o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, arifmetika metodikasi kabi alohida metodikalarga ajraladi. Metodika - o'qituvchining kasbiy faoliyatini yangilovchi va ta'limda yakuniy natijani kafolatlaydigan tadbirlar majmuasi, yig'indisidir. O'quv fanlarini o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi.

Metodikaning pedagogik texnologiyadan farqini tushunish va amalda har ikkisidan unumli foydalana bilish talab qilinadi.

O'qitishmetodiuchxildir: 1. An'anaviymetod. 2. No'ananaviymetod. 3. Umumiy o'qitishmetodi. Agarbiro'y labqaralsaqayergadirbir 20 dan o'qitiq metodikalar borligi kuzatiladi.

Shu o'rinda ushbu fikr qiziqarlidir: «Aslida zamonaviy ta'lim metodlari muqaddas qiziquvchanlikni hozircha batamom bo'g'ib tashlamagani deyarli mo'jiza, chunki bu nozik nihol (ya'ni qiziquvchanlik) rag'batlantirish yo'li bilan bir qatorda, eng avvalo, erkinlikni talab qiladi, bo'lmasa, u shubxasiz, mavh bo'ladi» (A.Eynshteyn).

Bu yerda ta'lim metodlari qiziquvchanlikka yetarlicha erkinlik bera olmasligi nazarda tutilmoqda. Pedagogik texnologiya esa bolaning qiziquvchanligini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

Pedagogik texnologiya tushunchasi xususiy fanlar va mahalliy darajalardagi o'qitish metodikalari tushunchasi bilan mos keladigan hollar xususiy darajadagi pedagogik texnologiyalarga tegishli. Ular orasida faqat asosiy e'tiborni nimaga qaratilishida farqlar mavjud.

Texnologiyalarda ko'proq protsessual, miqdoriy va hisob-kitob komponentlari ifodalansa, metodikalarda maqsad, mazmun, sifat va variantli yo'naltiruvchi tomonlari ko'proq ifodalanadi. Texnologiya metodikalardan o'zining qayta tiklanuvchanligi, natijalarning turg'unligi, ko'plab «agar...»lar (agar tarbiyachi iste'dodli bo'lsa, agar bolalar qobiliyatli bo'lsa, yaxshi ota-onalar bo'lsa... kabilar) yo'qligi bilan farq qiladi.

Ya'ni texnologiya tegishli tayyorgarlikka ega bo'lgan hamma mutaxassislar tomonidan qayta tiklash va qo'llash mumkinligi bilan juda ham individual bo'lgan metoddan farq qiladi.

Umuman olganda esa metod-biror harakatni amalga oshirish yo'li, usuli yoki ko'rinishidan iborat.

Bunda harakatni amalga oshirish yo'li deb, bajarilishi talab qilinayotgan faoliyat uchun qo'llash mumkin bo'lgan bir nechta yo'llardan oldindan ko'zda tutilgan maqsadga muvofiq ravishda tanlangan yo'lni aytiladi. Masalan, savod o'rgatish yo'llari: oilada o'rgatish va bog'chada o'rgatish, tarbiyachi yordamida o'rgatish, kitoblar, kompyuter, ko'rgazma qurollar hamda boshqalar vositasida o'rgatish. Shu yo'llardan foydalanib harakatni amalga oshirishda turli usullar qo'llaniladi. Usul - nima? Bu biror narsani, hodisani, jarayonni amalga oshirish tartibi.

Pedagogik texnologiyadametod tarbiya jarayoni vositalari, usullari va shakllari bilan eng ko'p darajada bog'langanligi bilan hamajralib turadi. (1. www.tests-tests.com 2. www.psiholog1.ru 3. uzedu.uz

4. www.ziyonet.uz)

Barchayo'nalishlar bo'yicha maktabgacha yoshdagi bolalarning estetik ta'lim vositalariga bolalarning mustaqil, ongli badiiy faoliyatiga oid vositalar kiradi. Bolalar bu kabi faoliyat jarayonida o'z badiiy niyatlarini amalga oshirib boradilar. Natijada ulardagi imkoniyatlar qobiliyatga aylanishi mumkin.

Badiiy faoliyatni rivojlantirish mashg'ulotlarida tarbiya jarayonini rag'batlantirish bevosita yordam beradi. Bundan tashqari, estetik ta'limni san'at orqali amalga oshiradigan badiiy faoliyat orqali ham vositalar bilvosita ta'sirga ega bo'ladi.

Bunday ta'lim jarayonida har bir detal muhim rol o'ynaydi: rang, tovush, shakl - bola chiziqlarni, ranglarni, ranglarni kombinatsiyalashgan holda hamma narsani yaxshi ko'rishga imkon beradi.

Shunday qilib, bugungi kunda bolalarni estetik tarbiyalashning

vositalariga katta e'tibor berilmoqda va bu shaxsning uyg'un shakllanishi uchun muhim asos bo'ladi.

Estetik ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchi va bolaning qo'shma faoliyati bilan belgilanadi. Ushbu faoliyat jarayonida uning ijodiy qobiliyatlari rivojlanib, mavzu, tabiiy, ijtimoiy muhitga munosabat bildirishlari bilan izohlanadi. Bundan tashqari, bolaning shaxsiy ehtiyojlari va manfaatlarini, uning umumiy rivojlanish darajasini hisobga olish ham kerak bo'ladi. Estetik ta'lim usullarini va vositalarini tanlash uchun, unda ishlar asoslangan bo'lishi kerak.

Estetik tarbiyaning turli xil usullari mavjud. Unda biz asosan axloqiy - estetik rivojlanishda rol o'ynaydiganlarga e'tibor qaratamiz.

Estetik ta'lim usullarini quyidagicha tasniflash mumkin:

tashkiliy shakllariga muvofiq;

faoliyat turi bo'yicha;

bolalarning yoshi bilan;

bolalar soni bo'yicha;

Xolistik idrok usulida avvalo estetik ma'lumot olish juda muhimdir. Ushbu usul ertak, rasmlar, shakllangan qurilishning musiqiy o'yinini idrok etishiga mos keladi. Tarbiyachi bolalarning e'tiborini yanada o'ziga xos, batafsil tushunchaga, maqsadli kuzatishga jalb etishi lozim bo'ladi.

Bu orqali ta'limning usullari va usullari, bola estetik ma'lumotni vizual va og'zaki bo'lish mumkin. Ushbu usullar quyidagi talablarga bo'ysunadi: musiqiy va adabiy asarlarni takrorlash hissiy, badiiy jihatdan ifodali bo'lishi va bolalar uchun estetik kuchli ahamiyatga ega bo'lishi shart; she'r, rasmlar, qo'shiqlar va vazifaning mohiyati aniq bo'lishi uchun, belgilarning kayfiyati boshlandi, aks holda yorqin rasmga erishish kerak, aks holda badiiy uchrashuvlar ahamiyatsiz va irodasi bolaga foyda keltirmaydi.

Maktabgacha tarbiyachilarning bolalar bog'chasida estetik ta'limni turli shakllar va tasniflash orqali tashkil qilishi mumkin:

tadbirlarni boshqarish printsipligiga - o'qituvchining to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita rahbarligi bo'yicha;

bolalar sonida - old, kichik guruhlar, individual;

faoliyat turi bo'yicha - sinflar, teatr o'yinlari, ekskursiyalar, bayramlardan iboratdir.

Faoliyatni tashkil etish shakliga qarab, usullar o'zgarib boradi. Masalan, tasviriy san'at sinflarida o'qituvchilar aniq ko'rsatmalar berishi, yigitlarni ijro etish usullarini qidirish uchun ko'rsatishlari yoki taklif qilishi mumkin. Yoki ijro etilgandan keyin she'rlar va qo'shiqlarni

o'rganish paytida, ularning kattalari badiiy fazilatlar, mazmuni, ko'rgazmali qurollar haqida suhbatlashishlari mumkin, bolalar uchun matnni yod olish uchun so'rashlari ham mumkindir. Modellashtirish bo'yicha darslar uchun o'qituvchi bolalar o'zlariga rasmni aniq qilish uchun texnik vositalarni o'rgatmoqda. Ular bolalarning mustaqil faoliyatiga hissa qo'shadi, harakatlarni amalga oshiradi va xatolarni tuzatadi.

Shuningdek, usullar bolalarning yoshiga bog'liq. Kichik bolalar tarbiyachilarga qarab, buyumlarga e'tiborini qaratadi, ularni qiziqish bilan muhokama qiladi. Katta yoshdagi bolalarga rahbarlikda dunyoning atrofidagi «konversiy» ni o'rgatish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, rejalashtirishning usullari: kuzatuv, namoyish hamda boshqa mustaqil tadbirlar qo'llash lozim bo'ladi.

Estetik ta'lim usullarini aniq belgilash juda qiyin. Ammo siz bir qator juda samarali usullarni tasniflashingiz mumkin:

- e'tiqod usuli estetik idrok, baholash, ta'mning boshlang'ich ko'rinishini shakllantirishga qaratilgan;

- o'qitish usuli, mashqlar - xulq-atvor madaniyatining ko'nikmalarini olish;

- atrofdagi dunyodagi go'zal va xunuk uchun hamdardlik, hissiy va xunuk uchun hissiyotlarni qo'zg'atish usuli;

- muammolar usuli ijodiy va amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirishga undaydi.

Maktabgacha bo'lgan bolalarga keng ma'lumotni tenglashtirish, turli xil san'at sohalarida ma'lumotlarni ishlab chiqish uchun shartlarni aniq belgilash zarurdir. Eng yuqori ma'naviy ehtiyojni yaratish san'at qobiliyatlari va boshqa qobiliyatlarini rivojlantirishga asoslanadi. Kuchsiz boladan yaxlit ijodiy shaxs va yuqori estetik printsiplar shakllanmaydi.

Estetik ta'lim vositalari bir necha guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh ularning usullariga mos keladi. Birinchi guruh bolalarni san'at bilan tanishtirish, estetik ta'mni shakllantirish, go'zalni idrok etishga qaratilgan vositalar.

Ulardan shou o'rganishning dastlabki bosqichida qo'llaniladi. Bolalarning e'tiborini namoyish qilish xususiyatlariga e'tibor qaratishi juda muhim. Chunki u tarbiyachilarning ushbu ob'ektni tanlashiga turtki bo'lishi kerak. Tarbiyachi his-tuyg'ularni o'tkazish usullariga egalik qilishi, ushbu usullardan foydalanganda o'z munosabatlarini ko'rsatishi mumkin.

Bolalarning taqlidlash istagi rag'bat usuli va vositalariga asoslanadi. San'at maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy va estetik tarbiyalashning bitmas-tuganmas dastlabki vositasidir. Bu bizni go'zallikni qadrlashga, mehribon va ehtiyotkor bo'lishga o'rgatadi. Jahon va milliy san'at durdonalari bilan aloqaning natijasi - bu bolaning ma'naviy boyishi. San'atning ko'plab turlari allaqachon bolalar uchun mavjud: adabiyot, rassomchilik, me'morchilik, haykaltaroshlik, kino va teatr. Ularni ta'lim jarayonida qo'llash juda muhimdir.

Badiiy asarlar darslarni, mustaqil mashg'ulotlarni o'tkazishda ham, maktabgacha ta'lim muassasasida binolarni bezashda ham qo'llanilishi mumkin. Turli bolalar uchun ularning yoshiga mos keladigan asarlar tanlanadi. Ertaklardagi rasmlar, natyurmortlar va landshaftlar, haykaltaroshlikning kichik asarlari (yog'och, gipsdan yasalgan haykalchalar), dekorativ san'atning turli xil turlari mos keladi. Barcha tadbirlar har doim musiqa bilan birga bo'ladi.

Tabiat erta yoshda go'zallikni anglash madaniyatini shakllantirishning eng qulay vositasidir. Bu sizga atrofdagi olamning uyg'unligini, go'zalligini, ranglarining boyligini ko'rishga o'rgatishga imkon beradi. Tabiat orqali bola ko'rgan narsalari haqidagi taassurotlarini rasmlar, og'zaki hikoyalar shaklida takrorlashni o'rganadi. Ekskursiyalar, sayrlar o'z taassurotlarini uzoq vaqt qoldirishi mumkin. Faqat tabiatni o'ylash, tabiatni aks ettiruvchi rasmlar etarli emas. Ekskursiyalar va kuzatuvlardan foydalanish o'qituvchining hikoyasi bilan birga bo'lishi shart. Tarbiyachining vazifasi shunchaki bargdagi shudring tomchisida, poyalarni bir-biriga to'qishida go'zallikni ko'rsatish emas. Bunday tadbirlar davomida o'qituvchilar tomonidan qaysi so'zlarni talaffuz qilish muhim. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tushunarli bo'lgan tabiatning go'zalligini aks ettiruvchi badiiy asarlar yordam beradi.

Ikkinchi vositalar ijodiy faoliyatning ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. U amaliy usullar va vositalardan foydalaniladi: estetik ob'ektning mustaqil xulosasi va izohi bolalarni topish, qidirish holatlari usullari va vositalari qo'llaniladi. Jamoat hayotidagi qiyinchilik bilan bola vaqti-vaqti bilan duch keladi. Mehnat bulardan biridir. Mehnat asoslari o'yinda shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bola kubiklardan chiroyli bino yaratishga, o'yinchoqlarni tartibga solishga harakat qiladi, Turli kasblar ishlarining tavsifi nafaqat ularning xususiyatlari bilan tanishtiradi, balki ularga taqlid qilishni xohlaydi. Bolalar turli xil rollarni bajarishga harakat qilishadi (shifokor, o'qituvchi,

politsiyachi).

Badiiy faoliyat (rasm chizish, loyihalash, ilovalar tuzish, modellashtirish va boshqa tadbirlar) o'zini namoyon qilish qobiliyatini shakllantirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini ochib berish uchun asos yaratadi. Musiqa, qo'shiqlar, raqslar ritm, vizual, eshitish idrokini rivojlantirishga hissa qo'shadi, yangi harakatlarni, harakatlarni o'zlashtirishni rag'batlantiradi. Ular sizni xayol qilishga, diqqatli va g'ayratli bo'lishga majbur qiladi. Bunday faoliyat qayg'uli voqealardan chalg'itadi, asabiy taranglikni engillashtiradi, kayfiyatingizni ko'taradi.

Badiiy mahorat badiiy baho, tajriba va didni, go'zallik haqida umumiy tasavvurni shakllantirishga yordam beradi.

Mustaqil badiiy faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarga o'z g'oyalarini, badiiy ijoddagi niyatlarini amalga oshirishga imkon beradi.

Yosh guruhdagi estetik tarbiya o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kichik maktabgacha yosh - bu bolaning tasavvurini rivojlantirish uchun qulay davr. Shu munosabat bilan, qidiruv faoliyatini olib borishni osonlashtiradigan, bolalar muammolarini hal qilishda o'ziga xos tarzda yordam beradigan muhitni yaratish muhimdir. Bir vaqtning o'zida barcha javoblarni bermang. Maxsus o'yinlar, vazifalar, ta'lim faoliyati kelajakda ijodiy qobiliyatlarni maqbul rivojlantirish uchun sharoit yaratishga imkon yaratadi. Yosh guruhdagi maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda tarbiyachi ularni muassasada topish jarayonini iloji boricha iloji boricha amalga oshirishi kerak. Ijodkorlik sezilmasdan, lekin organik ravishda bola hayotiga kirishi kerak. Bolalar bog'chasida bo'lganida bolalar uchun qiziqarli va maksimal darajada boy hayotni tashkil qilish muhimdir: uni yorqin taassurotlar, hissiy diqqat, ishning turli shakllari bilan boyitish. Bu bolaning tasavvurini, xotirasini, estetik hissiyotlarini rivojlantirish uchun materialdir. Ushbu davrda esa san'at bilan aloqada bo'lish muhim ahamiyatga egadir. Bolalarning estetik tarbiyasiga motivatsion sohaning o'zgarishi ta'sir qiladi. San'atga munosabat ongli bo'ladi, u farqlanadi. Bolalar san'atni haqiqatan ham jiddiy qabul qilishni boshlaydilar: ular uni estetik jihatdan qabul qilishadi, o'qishdan, rasmlarga qarashdan, rasm chizishdan, musiqa tinglashdan zavqlanishadi. Asta-sekin, go'zallikning ba'zi shakllariga bo'lgan bunday intilish ehtiyojga aylanadi. Asosiy vazifa voqelikka ijodiy munosabatni shakllantirishdir.

Bu yosh estetik tarbiyaning alohida davri bo'lib, unda tarbiyachi juda muhim rol o'ynaydi. Mohir o'qituvchilar nafaqat go'zallik tuyg'usini shakllantirish uchun poydevorni mustahkamlashga qodir. Ular dunyoga

munosabatni rivojlantirayotgan kichkina odamning haqiqiy estetik dunyoqarashini yaratishi mumkin.

Go'zallikni anglash tuyg'usini rivojlantirish shaxsiyatning barcha muhim tomonlarini shakllantirish bilan uzviy bog'liqdir. Maktabgacha yoshda san'atga bo'lgan muhabbat paydo bo'ladi, har bir bolaga berilgan ijodiy qobiliyat va moyillik o'zlarini e'lon qila boshlaydi. Ularni amalga oshirish uchun sizga yosh va individual xususiyatlarni hisobga olgan holda uyushgan ta'lim va tarbiya kerak.

XULOSA

Estetik rivojlanish ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi. U odamning estetik fazilatlari va butun shaxs - ma'naviy ehtiyojlari, axloqiy ideallari va dunyoni qabul qilishini belgilaydi. Biror kishining bu jihatlari turli sabablarga ko'ra shakllanadi. Tabiat, mehnat, atrof-muhit: oila, odamlar o'rtasidagi munosabatlar - bularning barchasi estetik ta'limiy ahamiyatga ega va bularning barchasi chiroyli bo'lishi lozimdir. Shuningdek, estetik ta'lim vositasi va usuliari unda etakchi ekspreksi sifatida ham "chiroyli"dir.

Estetik tarbiyani shakllantirish jihatlari juda ko'p qirrali bo'lib, ularni batafsil o'rganish va yoritish alohida maxsus ilmiy izlanishlarni taqozo etadi. Bu esa bolalarda nafosat tarbiyasini shakllantirishda istiqboli keng ilmiy yo'nalishlardan hisoblanadi.

Bolalar estetik tarbiyasining o'ziga xos jihatlari quyidagilarda yorqin namoyon bo'ladi:

Uning vazifalarida

1. Tarbiyani tizimli ravishda rivojlantirish
 2. bolalar badiiy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish (qo'shiq aytish, raqsga tushish, bastakorlik, turli xil o'yinlar).
 3. Estetik poydevorlarni shakllantirish (trening katta rol o'ynaydi).
- Estetik tarbiyaning to'liq bo'lishning eng muhim shartlarida
1. Bolani bolalar bog'chasida va uyda o'rab turgan muhit.
 2. Kundalik hayotning san'at asarlari bilan to'yinganligi (rasmlar, bosmanashrlar, musiqiy asarlar).
 3. Bolalar faoliyatni faol tashkil etish (bolalarning o'zi elim, mog'or).
 4. Shaxsiy yondashuv.

Vositalar - bu o'qituvchi ongli ravishda atrof-muhitdan maqsadga muvofiq ta'sir qilish uchun tanlagan hamma narsalarni qo'llash prinsiplari

1. Bolalarning kun davomida go'zal joylarda bo'lishi;
2. Tabiat;
3. San'at (adabiy, musiqiy asarlar);
4. Bolalarning badiiy faoliyati;
5. Bolalarning maxsus tayyorgarligi;
6. Katta yoshdagilarning o'zini tutishi (oqituvchilar, ota-onalar).

Estetik tarbiyani amalga oshirish uchun o'quv va mustaqil faoliyatni tashkil qilishning quyidagi prinsipidan foydalaniladi:

1. Sinflar (musiqiy, badiiy);
2. Badiiy va didaktik o'yinlar (bolalar tanishishi uchun "Kamalak"ni ko'rsatish);
3. Ertalablar va o'yin-kulgilar;
4. Ekskursiyalar va sayrlar;
5. Teatrlashtirilgan tomoshalar; Televizion ko'rsatuvlar, CD, DVD filmlar

Estetik tarbiya printsiplari:

1. Hamma bilan birgalikda amalga oshiriladigan estetik tarbiya prinsipi
2. Bolalar ijodini hayot bilan bog'lab boorish prinsipi.
3. Badiiy faoliyatning xilma-xilligi, shakllari va usullarini qo'llash prinsipi.
4. Bolalarga individual yondoshishini rivojlantirish prinsipi.
5. Bolalar asarlari guruh hayotida yoki bolalar bog'chasi hayotida ishlatilishi kerak bo'ladigan prinsiplar

Kichkina odamga go'zallikni ko'rishga, tushunishga o'rgatish zarur va lozimdir. Ta'lim idrok, tasavvurni shakllantiradi, xotirani, hissiyotlarni, qiziqishni, moyillikni, qobiliyatni rivojlantiradi. Kundalik hayotga faol ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

-chiroyli, chiroyli, oqlangan, uyg'un qadriyatlar to'g'risida g'oyani shakllantirish;

-san'at, kundalik hayotda go'zallik haqidagi tasavvurlarni shakllantirish;

-hissiy munosabatlarga, hamdardlik qobiliyatlariga, "did" tuyg'usiga ta'sir qilish;

-ijodkorlik, badiiy tayyorgarlik uchun asos yaratadi.

Estetik ta'lim natijasi quyidagilardan iborat bo'lishi quyidagicha prognoz qilinishi mumkin:

- yaxshi, chiroyli, to'g'ri haqida umumiy tushuncha;
- shakl, mazmuni idrok etish;

- sheriklik, hamdardlik;

- his-tuyg'ular, taassurotlar, tasavvurning yorqinligi shakllanishi.

Hozirgi zamon pedagogik rivojlanishining didaktik xususiyatlari birinchi navbatda bolalarni o`qitishning yangi pedagogik texnologiyalari bilan bog`liq. Yangi pedagogik texnologiyalar tizimi ma'lum darajada gnoseologik xarakterdagi ayrim muammolarni hal qila oladi. Bolani o`rganish va o`qitish an'anaviy ravishda pedagogika nazariyasi va metodlari bilan bog`liq. Pedagogika taraqqiyotining hozirgi bosqichida bunday bog`lanish yanada dolzarb bo`lib bormoqda. Bu esa zamonaviy pedagogika pedagogikaining shakllanish jarayonida o`z ifodasini topmoqda. Yangi davr didaktikasi raqamli texnologiyalar pedagogikasidir. Bu yerda zamonaviy insonning intellektual salohiyati eng ko'p namoyon bo'ladi. Universitetlardagi turli ta'lim tizimlari bu jarayonning yorqin misolidir.

Tadqiqotlarning pedagogik-psixologik asoslari jadal rivojlanayotgan ilmiy-uslubiy tizimdir. Taraqqiyotning barcha davrlarida ular doimiy bir-birini to`ldiruvchi asoslar bo`lib kelgan. Ayniqsa, hozirgi vaqtda estetik tarbiya tizimining o'zi pedagogika va psixologiyaning mavzuga ta'sirida turli xil o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan bir paytda dolzarb bo`lib bormoqda. Estetikaning ayrim xususiyatlarini belgilovchi pedagogik asoslar ta'sirining dolzarbligini quyidagi yo'nalishlarda kuzatish mumkin:

- bolaning kognitiv jarayoniga ta'siri. Estetikabo'yicha mashg'ulotlarni didaktik jihatdan to'g'ri tashkil etish va o'tkazish orqali fanni bilishga intilish motivlarini shakllantirish. Bu esa pedagogikadagi ta'lim – bilish jarayonining maqsadlaridan biridir;

- mavzularni to'g'ri o'qitish atrofimizdagi olam narsa va jarayonlarining mohiyatini tushunish imkonini beradi. Bu yerda baliq suyagi usuli samaraliroq bo'lib, bu jarayon va hodisalarning aniqlanishini (sababliligini) tushunishga yordam beradi;

- estetikani o`qitishning didaktik asoslari gnoseologik muammolarni o`rganishda yaqqol namoyon bo`ladi. Oddiydan murakkabga o'qitishning sodda usullari - bilish jarayonlarini o'rganishning boshlanishi;

- zamonaviy pedagogik usullar (yangi pedagogik texnologiyalar) borliq, bilish, dialektika qonuniyatlari va kategoriyalari, jamiyat taraqqiyoti va zamonamizning global muammolarini o`rgatishda samaraliroqdir.

Bolani o'rganish va o'qitishning psixologik asoslari ham o'ziga xos

xususiyatlarga ega bo'lib, ularni quyidagi tartibda yoritib berish mumkin:

- bola psixologiyasining ayrim jihatlari (masalan, bola temperamenti va xarakteri) bola xarakterining psixofiziologik asoslarini tushunish imkonini beradi. Psixologik o'zgarishlar va jarayonlar, albatta, antropogenez jarayonining alohida jihatidir;

- bolaning motivlari, qiziqishlari va intilishlari ma'lum ma'noda bolaning jamiyatdagi faoliyati vektorini yoritadi. Atrofdagilar munosabatlari bilan parallel ravishda psixologiyaning bu xususiyatlari ma'lum darajada bolaning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini ko'rsatadi;

- bola xotirasi va irodasining psixologik asoslari ma'lum ma'noda bola, shuningdek, ayni bir guruh a'zosi bo'lgan bola axloqi va axloqining asoslarini yoritishga yordam beradi;

- estetika psixologiyasi go'zallik tarbiyasi asoslarini (koinot, tabiat, hodisalar, narsalar, odamlar, san'at, fan, texnika, ta'lim va boshqalar go'zalligi) tushunishga yordam beradi;

- tarbiyaning psixologik asoslari (aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, huquqiy, ekologik, iqtisodiy tarbiya) jamiyatdagi ijtimoiy qarama-qarshiliklar muammolarini, korrupsiya sabablarini, inson hayoti va mavjudligining ko'plab muammolarini yoritishga yordam beradi;

- bolaning psixologik asoslari (xudoga ishonish, insonga e'tiqod, tabiat kuchlariga ishonish, fan va texnikaga e'tiqod, mafkuraga e'tiqod va boshqalar) bolaning ma'naviy va boshqa ichki motivlarini tushunishga yordam beradi.

Bolaning o'rganish va o'qitishning pedagogik hamda psixologik asoslari nazariy psixologiyaning bola hayoti va faoliyatida amaliy sohaga o'tish jarayonini ta'minlaydi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Maktabgachayoshdagibolalardanafosattarbiyasini berishdayangipeda gogictexnologiyalardanfoydalanishimkoniyatlarinafosat tarbiyasiningYPT vositalari va usullari bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Ularga tizimli yondoshilganda quyidagi yo'nalishlarni kuzatish mumkin

bo'ladi:

bolalar bog'chasida badiiy-estetik rivojlantirish jarayoni yo'naltirilgan asosiy qoidalar;

san'at sohasiga bag'ishlangan;

teatrlashtirish sohasiga bag'ishlangan;

vizual soha;

raqs va plastik soha.

Ushbu yo'nalishlarning har birining maqsadlarini quyidagicha izohlash mumkin bo'ladi:

birinchidan - bu dunyoga estetik munosabat, narsalar va hodisalarning his-tuyg'ularini ichki hayotning ifodasi sifatida, tegishli shaxsning ifodasini uyg'otishdir;

ikkinchidan - dunyoga olamga teng bo'lgan bolalarning uyg'onishi va rivojlanishi, ularni musiqiy tasvirlarni yaratishga undash;

uchinchidan - teatrga sintetik san'at turi va bolalarning o'zini o'zi tugatish qobiliyatini rivojlantirish va turli xil teatr agentlarining o'zini o'zi tugatish qobiliyatini rivojlantirish;

to'rtinchidan - bolalarda san'at asarlarini idrok etish qobiliyatini rivojlantirish ommabop dekorativ-amaliy san'atning asoslarini ijodiy rivojlantirishga;

beshinchidan - bu raqs tasvirlarini yaratishni, plastmassa va imo-ishoralar va harakatlarning izohlarini rivojlantirishga chorlaydigan dunyoga estetik munosabatni uyg'otish va rivojlantirishdan iboratdir.

Ijodkorlik yo'nalishining vazifalari esa quyidagilardan iborat:

bolalarni ob'ektlarning hissiy xususiyatlariga xilma-xilligini sezishga o'rgatish;

bolalarni "tashqi" belgilar emas, balki "tashqi" belgilar emas, balki ichki holat, kayfiyat, xarakterga muayyan hissiyot belgilari bilan tanishishni o'rgatish; badiiy faoliyatda dunyoni bunday idrok etishni yaratish;

musiqiy asarlar mazmuniga nisbatan hissiy aloqa qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan bolalarning musiqiy-eshitish g'oyalar va intonatsion tajriba tajribasi to'planishiga hissa qo'shish;

diqqat, idrok, nutq, eshitish, musiqiy eshitish, ovozli va harakatni rivojlantirish uchun jiddiy nuqsonlarni bartaraf etish;

bolalarda umumiy ijodkorlik va ularning individual elementlari mavjudligini aniqlash uchun (diqqat, xayol, xayolot, xotiralar, kuzatuv va boshqalar) va ularni tuzatish va uyg'un rivojlanish uchun shart-sharoitlar yaratish;

jismoniy va aqliy "qisqichlarni bartaraf etish, o'z kuchlariga ishonchni o'rgatish;

raqs va plastik harakatlarda o'zini ifoda etish zarurati va qobiliyatini rivojlantiradi;

motor apparatlari va bolalar to'siqlarini olib tashlash, maishiy uy-joyni uyg'unligini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish, yaxshi holatni shakllantirish, asosiy harakatlarning tabiiy imkoniyatini saqlab qolish;

vizual va dekorativ qo'llaniladigan turli janrlarni anglash uchun asos yarating: landshaft, hayoti lavha, tematik kompozitsiya, fazoviy plastmassalardan foydalanish;

bolalarni tasvirlab berish, tasvirlangan belgilar va tasvirlangan narsalar bo'yicha baholash, elementlar, vizual va plastmassa mahsulotlarini shakllantirishda tasviriy xususiyatlarni yaratishdir.

AMALIY MASHG'ULOT NAMUNASI

Mavzu: Estetik tarbiyaning turlari va yo'nalishlari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli.

Mashg'ulot vaqti – 1 soat

Bolalar soni : 20-25 gacha

Mashg'ulot shakli: Erkin amaliy mashg'ulot

Bolani estetik tarbiyalashda fan, ta'lim va madaniyatning o'zaro bog'liqligi.

Bolaning tabiiy, ahoqiy va estetik didi mutanosibligi.

Bolalar estetik didiga ta'sirlar

Estetik tarbiyaning turlari va yo'nalishlari. Shaxsni estetik tarbiyalashda fan, ta'lim va madaniyatning o'zaro bog'liqligi. Mehnat-turmush estetikasining muhim omili. Bolaning tabiiy, ahoqiy va estetik didi mutanosibligi. Bolalar estetik didiga ta'sirlar. O'yinlar va ularning ma'naviy-estetik jihatlari. Voqe'likka estetik munosabatni milliy va umumbashariy ahamiyati. Olamni estetik anglashda texnologiyalarning roli. Reklamaning bolalar tarbiyasidagi estetik jihatlari va g'ayriestetik holatlar.

O'quv mashg'ulotning maqsadi:

Estetik tarbiyaning turlari va yo'nalishlari. Shaxsni estetik tarbiyalashda fan, ta'lim va madaniyatning o'zaro bog'liqligi. Go'zallik haqida tasavvurga ega bo'lish.

Ta'lim berish usullari

Ko'rgazmali, suhbat, o'yinlar
Ta'lim berish shakllari
Guruhli va individual
Ta'lim berish vositalari
O'quv qo'llanma, kitobchalar, rasmlar, kom'pyuter
Ta'lim berish sharoiti
Metodik jihatdan jihozlangan bolalar xonasi.
Kuzatish va nazorat.
Og'zaki savol-javob.
Amaliy mashg'ulotining texnologik kartasi.
Ish bosqichlari va vaqti.
Ta'lim beruvchi
Ta'lim oluvshilar (bolalar)
Tashkiliy ishlar
Mashg'ulot xonasi tozaligini nazorat qilish
Bolalarning mashg'ulotga tayyorgarligini tekshiradi
Mashg'ulotiga kirish
Unda bolalar tarbiyachi tomonidan bevosita mashg'ulotga tayyorlanadilar

Asosiy qism

Bunda bolalar bilan qiziqarli mashqlar amalga oshiriladi.

Yakuniy qism

Bunda bolalar bilan dam oluvchi relaksatsiya mashqlari o'tkaziladi.

Mavzu matnining namunasi

Tarbiyadagi bosim bola tarbiyasining ijtimoiylashuviga imkon bermaydi. U voqea jarayonlarga loqayd, befarq avlodni shakllantiradi. O'z navbatida bolalarda o'ziga xos muomala va muloqot madaniyatini ham shakllantiradi. Buni biz bugungi kunda yosh bolalar orasida turlichaliklar kabi ko'rishishlarda guvohi bo'lmoqdamiz.

Bolalarga ma'naviy oziq beradigan, badiiy yuksak, bolani mushohadaga undab, tasavvur olamini kengayishiga xizmat qiladigan tarbiyani yo'lga qo'yish kerak.

Estetik tarbiyaga tahdidning ikkinchi jihati insonning tashqi va ichki ko'rinishidagi bog'liqlikni o'rganishga bo'lgan zaruriyat bilan belgilanadi. Bu ilm bugungi kunda biologiya va tibbiyotda fizionomiya nomi bilan mashhur. Vaholangki, o'tmishda bu sohaga jiddiy e'tibor berilib, qator risolalar yaratilgan.

Estetik tarbiyaga tahdidning uchinchi jihati psixologik jihatlar. Buni ong osti hodisasi orqali izoxlash mumkin.

1. Sezgilar. Aytish mumkinki, mana shu 5 ta sezgi ilg'amagan narsani ong osti ilg'ash qobiliyatiga ega.

2. Kuzatish. Bu borada reklama va uning estetik tabiatini misol qilib ko'rsatish mumkin. Bolalar uchun ham mahsulot reklamalari odamlar gavjum bo'ladigan joylarga o'rnatiladiki, bunda bevosita kuzatish muhim omilga aylanishi bejiz emas.

3. Tashviqot. Ongosti tashviqotga tabiiy xolda eshitilmaydigan ovozlari orqali ta'sir qilishni kiritish mumkin. Ko'ngilochar maskanlarda qo'yiladigan musiqalarda ham xaridorlarni chorlash maqsadi ko'zlanadi.

4. Yashirin kadr orqali ta'sir qilish. Insonning ong osti xislariga yashirin ta'sir qilish xususan 25-kadr ko'pchilik davlatlar tomonidan ta'qib ostiga olingan.

Estetik tarbiyaning turlari va yo'nalishlari.

Estetik tarbiya – jamiyatda ma'naviy muhitni paydo qilishga ko'mak beruvchi

muhim unsur bo'lib, u inson didini shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi hamda ana

shu orqali insonni jamiyat munosabatlariga yaqinlashtiruvchi kuchdir.

Hozirda estetik tarbiyaning ko'lami tobora kengaymoqda. Shunga ko'ra, u o'z oldiga talaygina muhim vazifalarni qo'ygan. Bular:- bolalarda

san'at asarlari, badiiy ijod namunalarini nafaqat faol o'zlashtirish balki, ularning

estetik mohiyatini anglash va baholash qobiliyatini takomillashtirish;

-bolalarning ijodiy imkoniyatlarini namoyon qildirish va ulardan foydalana bilishga ishonch tuyg'usini uyg'otish;

- tabiat hamda jamiyat ijtimoiy jarayonlariga sof tuyg'u bilan munosabatda

bo'lishga va ularni ravnaq toptirish yo'lida astoydil faoliyat olib borish

ko'nikmalarini hosil qilish;

- o'tmish ma'naviy merosimizga hurmat hissini uyg'otish, milliy g'urur,

milliy iftixor tuyg'ularini shakllantirish uchun zamin yaratish;

- ijodning barcha turlarini taraqqiy ettirib jahonga yuz tutish va ularni millat

manfaatlari uchun naf keltiradigan tomonlarini targ'ib qilishga

undashdir.

Estetik tarbiyaning asosiy vositalari tarkibiga- san'at, information texnologiyalar, tabiat, mehnat, sport kabi sohalarni kiritish mumkin.

San'at- estetik tarbiyaning muhim vositasi. Bugungi kunda jamiyatimizda inson faoliyatini boshqarib borishdan ko'ra, ushbu jarayonni

insonning o'zi tashkil etishi kerakligi bot-bot uqtirilmoqda. Bu jarayonda san'atmohiyatan shaxsning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatishga qodir bo'lgan muhimvosita sifatida insonni doimo o'ziga jalb etib kelgan. San'at insonning ehtiroslar va tuyg'ular olamiga singib borib ularni yig'latadi, kuldiradi,

o'ylashga majbur qiladi. Shuning uchun bo'lsa kerak san'at barcha davrlardainsonga hamroh bo'lib kelgan.

San'at o'zining estetik bisotini to'laligicha namoyon qilishi uchun ham

tarbiya jarayoni bilan chambarchas bog'lanadi. Chunonchi, inson tafakkurinigo'zallashtirish estetikaning tadqiqot obyekti hisoblansa, estetik tarbiyaningpredmeti esa ma'naviy dunyoni inson tomonidan estetik anglash bilanbelgilanadi.

Bolalarda estetik tarbiyani shakllantirishning turlari o'z asoslariga ko'ra turli – tumandir. Bu tarbiyaning boshqa turlari bilan bevosita bog'liqdir. Bunda ayniqsa ahloqiy tarbiyaning o'rni beqiyosdir. Bolalardagi ahloqiy ko'nikmalarning shakllanishi estetik tarbiya asoslari bilan bog'liq bo'lsa, o'z navbatida estetik tarbiya ko'nikmalari shakllanishi ham bevosita etika sohasi asoslari bilan chambarchas bog'liqdir. Bolalar axloqiy tarbiyasining to'g'ri shakllanishi ularda noziktablik va o'tkir didlarni shakllantiradi.

Bolalarda estetik ko'nikmalarni yuzaga keltirishda san'at ma'lum bir darajada shakllantiruvchi ta'sirga ham ega bo'ladi. Uning ta'sir yo'nalishlari quyidagilardan iboratdir:

- turli xil rasmlar va haykallar (peyzajlar, natyurmortlar, terrakotalar, o'yinchoq haykalchalar, portretlar, stikerlar, smayliklar va.h.k.z). Odatda bu narsalar bolaning aniq bir ob'ekt bo'yicha ma'lum bir tasavvurlarga ega bo'lishiga imkon yaratadi. Bu orqali bolada dastlabki ijod kurtaklari yuzaga keladi. Rasmlar bolalar ongida yorqin obrazlarni shakllantiradi;

- videomateriallar (multfilmlar, kinolar, videofilmlar, gologrammalar va.h.k.z). Bular bola tasavvurida ma'lum bir oddiy syjetlar, lavhalar va fantaziyalar shakllanishiga olib keladi. Bolalarda

yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik, adolat va nohaqlik kabi tushchalar shakllanishi aynan shu vositalar ta'sirida bo'ladi. Ushbu ta'sir natijasida bolalarda o'zlarining ijobiy qahramonlari vujudga keladi;

-modellar va maketlar. Ushbu predmetlar ta'siri natijasida bolalarda qiziquvchanlik va izlanuvchanlik kabi jihatlarni shakllantiradi. Modellar va maketlar qiziqarli ob'ektlar sifatida bolalarda narsalar hajmi, o'lchovlari va xususiyatlari bo'yicha ma'lumotlar bevosita shakllantiruvchi ta'sirga ega bo'ladi;

-musiqa va qo'shiqlar. San'atning ushbu sohaları bolalar xarakteri yumshoq, quvnoq va erkin - yengil bo'lishini ta'minlaydi. Musiqa va qo'shiqlar bolalar miyasining o'ng yarim sharini rivojlanishiga imkon yaratadi. Musiqa va qo'shiqlarning yengil hamda yorqin bo'lishi bolalar ruhida ezgulik uativor bo'lishiga yo'l ochadi;

-chiroyli kiyimlar, niqoblar va turli xil teatr rekvizitlari bolalarda ayrim sahna ko'rinishlari bilan bog'liq ko'nikmalar shakllanishiga yo'l ochadi;

-sirk va sport estetik asoslari bolalarda intiluvchanlik, iroda, harakatchlik va sog'lom turmush bilan bog'liq turli ko'nikmalarning shakllanishiga yo'l ochadi. Ayni shu sohalar keyinchalik bolalarning o'zlari qiziqqan to'garaklarini tanlashlariga yordam beradi;

-teatr – tomosha ta'siri bolalarda badiiy ijod ko'nikmalarini shakllantirib boradi. Bolalarda insonparvarlik kurtaklarining yuzaga kelishi odatda aynan teatr (asosan qo'g'irchoq teatri) ta'siri bilan bog'liq bo'ladi;

-nozik did bilan tayyorlanganturli xil chiroyli va mazali taomlar ham bolalar estetik tarbiyasida muhim o'rin egallaydi. Odatda bolalar shirinlikka o'ch bo'ladilar. Shirinliklarninig yorqin va chiroyli tayyorlanganligi aynan bolalar diqqatini aynan shunga tortishga qaratilgandir;

-chiroyli tabiat qo'ynida bolalar bilan erkin sayrlarni tashkil etish bolalarda atrof muhitga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish ko'nikmalarni shakllantiradi. Bolalar odatda kichik nozik paxmoq hayvonlarni va chiroyli o'simliklarni yaxshi ko'rishadi. Ular o'z ota – onalaridan ko'rgan iliq menrlarini hayvonchalar hamda o'simliklarga ko'rsatishga harakat qiladilar. Aynan shu narsalar bolalarning mehr – oqibatli bo'lishlariga zamin yaratadi.

-bolalar bilan turli o'yinlar va musobaqalar tashkil etilishi ularda topqirlik, tezkorlik va izlanuvchanlik kabi jihatlarni shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa o'yinlarning bolalar dunyoqarashiga ta'siri juda

kuchli bo'ladi. O'yinlar bolalar uchun o'z imkoniyatlarini erkin realizatsiya jarayoni bo'lib, bu ular uchun ancha qiziqarlidir. Aynan shu jarayonda bolalardagi dinamik harakatchanlik ko'nikmalari rivojlanib boradi.

Yosh bolalarni nozik did va nafosatli qilib tarbiyalash ularning narsa – hodisalarni anglashlarida muhim ta'sirga ega bo'ladi. Bu bolalarning narsa – hodisalarning kichik jihatlarigacha anglab yetishlariga keng yo'l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G`oziev E. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2002.
2. G`oziev E. Psixologiya. Toshkent, «O`qituvchi», 2003.
3. G`oziev E. Psixologiya o`qitish metodikasi. Toshkent, O`zMU, 2002.
4. G`oziev E., O`tanov B. Hamkorlik psixologiyasi. Toshkent, ToshDU, 1992.
5. G`oziev E. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, O`zMU, 2004.
6. Панибратцева З.М. Методика преподавания психологии. Москва, Просвещение, 1971.
7. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. Toshkent, ToshDPU, 2002.
8. Karimova V. Psixologiya. Toshkent, 2000.
9. S.Ogaev. Ta'lim texnologiyasi. Xalkta'limi 2000 yil. № 3.
10. М.Махмудов. Принципы дидактического проектирования образования. Ташкент. 2002. (32 стр)
11. Ю.К. Бабанский. Оптимизация учебно – воспитательного процесса. Москва. 1982. (178 стр)
12. М. Тажиев. А.Я. Алимов. Д.У. Кучкаров. Применение педагогических технологий в процессе образования. Ташкент. Тафаккур. 2010. (38 стр)
13. Н. Бекова. Ф. Бойназаров. Основы новых педагогических технологий. Ташкент. 2007. (41 стр)
14. Разработка кейс технологий. Ташкент. 2009. (24 стр)
15. Ш. Халилова. Психология управления в образования. Ташкент. 2011. (74 стр)
16. Грязнов.В.М. Методология научного творчества. Москва.РУДН.2000.
17. Лешкевич.Т.Г. Философия науки: традиции и новации. Москва. ПРИОР. 2001.
18. Кохановский.В.П. Философия и методология науки. Москва. 1999.
19. Наука в зеркале философии 20 века. Москва. 1992.
20. М.В. Гамезо. И.А. Домашенко. Атлас по психологии. Москва. Просвещение. 1986. стр 271
21. Выготский. Л. С. Развитие высших психических функций. Москва. 1960. стр160
22. Зунунов.А. Педагогика тарихи. Тошкент. Ўқитувчи.2004.

23. Г.В. Избуллаева. Жалолиддин Румий асарларида юксак маънавиятли шахс тарбияси. Тошкент. 2015.

24. Зиёмухамедов. Б. Комилликка элтувчи йўл. Тошкент. 2006.

25. Комилов. Н. Маънавий камолот илми. Тошкент. 2005.

26. Булатов. С.С. Устоз ва шогирд одоби. Тошкент. 2012.

<https://thepresentation.ru/filosofiya/factory-razvitiya-obshchestva/download>

<https://pptcloud.ru/filosofiya/filosofiya-soznaniya>

<http://www.myshared.ru/slide/70059/>

<https://thepresentation.ru/filosofiya/21-filosofiya-cheloveka-chast-1/download>

<https://pptcloud.ru/filosofiya/etika-predmet-vidy-struktura>

<http://www.myshared.ru/theme/estetika/1/>

<http://www.myshared.ru/slide/1217300/>

<https://www.oecd.org/corruption/acn/42086339.pdf>

<http://www.myshared.ru/slide/1020052/>

<http://www.myshared.ru/theme/buddizm/>

<https://lusana.ru/presentation/17932>

<https://staff.tiame.uz/storage/users/427/presentations/x0H0dXAPlzXuRHNOeZF6TvlJsPRQGORRiR0CAcqU.pdf>

<https://lusana.ru/presentation/2244>

www.press-servise.uz

www.literature.uz

www.Ziyonet.uz

<https://uz.tierient.com/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-estetik-talim/>

https://www.google.com/search?q=Maktabgacha+yoshdagi+bolalar+ning+estetik+tarbiyasi&rlz=1C1GGRV_enUZ800UZ800&source

ILOVALAR

1. Yakka tartibda ishlash jarayonida foydalanish uchun jadval namunasi:

Mavzuning nomi					
№	Muhim tushunchalar	№	Muhim bo'lmagan tushunchalar	№	Qiziqarli jihatlar
1		1		1	
2		2		2	
3		3		3	
4		4		4	
5		5		5	

2. Bolalarda nafosat tarbiyasi didaktik asoslari.

Maqsad	Vazifa	Shakl	Vositalar	Usullar	Natija
Bolalarda nafosat tarbiyasini samarali tashkil etish	Bolalarda nafosat tarbiyasini samarali tashkil etish usullari va vositalarini aniqlab olish	O' yin; Musobaqa Ekskursiya	Kitoblar; O' yin-choqlar; Turli xil kiyimlar; Plastilin; Rangli qog' ozlar va.h.k.z	An' anaviy usullar; Noan' anaviy usullar.	Maktabgacha yoshdagi bolalarda nafosat tarbiyasi ko' nikmalarining shakllanishi

3. Bolalarda nafosat tarbiyasi psixologik asoslari

Sezgilar	Tafakkur	Xarakter	Emotsiyalar	Xotira	Motivlar
Ko' rish, eshitish, hid bilish, tam bilish, somatic sezgilar go'zalligi.	Fikr, g'oya, mafkura, mantiq, xukmlar, xulosalar go'zalligi.	Ahloq, odob, muomala, did go'zalligi.	Fahm, farosat, munosabat, hissiy reaksiyalarning go'zalligi.	Eslab qolish, uni rivojlantirish va xotiradagi narsalarni uzatishning go'zalligi.	Istaklar, mayllar, harakatga undovchi asoslarning go'zalligi.

4. Bolalarda nafosat tarbiyasining jihatlari

Aqliy tarbiya go'zalligi	Ahloqiy tarbiya go'zalligi	Jismoniy tarbiya go'zalligi	Mehnat tarbiyasi go'zalligi	Ekologik tarbiya go'zalligi
Fikr, mantiq, hukm, xulosalar go'zalligi	Ahloq, odob, muomala, munosabat, mimika, manera va munosabatlar go'zalligi.	Shaxsiy gigiyenaga rioya qilish, soglom turmush tarsi va tana go'zalligi.	Halol pokiza va mas'uliyat bilan mehnat qilishning go'zalligi.	Tozalik, atrof muhit va tarixiy yodgorliklar himoyasining go'zalligi.

5. Bolalarda nafosat tarbiyasining yo'nalishlari

Tabiat go'zalligi	Inson go'zalligi	San'at go'zalligi	Fan go'zalligi
Flora go'zalligi Fauna go'zalligi Odam go'zalligi	Tana go'zalligi Aql go'zalligi Ruh go'zalligi	Rassomchilik go'zalligi Haykaltaroshlik go'zalligi Teatr go'zalligi Kino go'zalligi She'riyat go'zalligi Proza go'zalligi Hunarmandchilik go'zalligi	Fanlar bo'yicha dastlabki qarashlarning go'zalligi

Hozirgi zamonda yosh bolalarni estetik tarbiyalashning yangi jihatlari

1. Yangi turdagi estetik tarbiya vositalarining keng tarqalganligi
2. Yangi turdagi estetik tarbiya usullarining keng tarqalganligi
3. Yangi turdagi estetik tarbiya shakllarining keng tarqalganligi
4. Yangi va qiziqarli o'yinchoqlarning turli - tumanligi
5. Yangi va qiziqarli o'yinlarning turli - tumanligi
6. Yangi va qiziqarli kiyimlarning turli - tumanligi

SH. Jo'rayev, A.A. Allamov

**BOLALAR NAFOSAT TARBIYASI
VA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR**

(o'quv – uslubiy qo'llanma)

<i>Muharrir:</i>	<i>A. Qalandarov</i>
<i>Texnik muharrir:</i>	<i>G. Samiyeva</i>
<i>Musahhih:</i>	<i>Sh. Qahhorov</i>
<i>Sahifalovchi:</i>	<i>M. Bafoyeva</i>

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original-maketdan bosishga ruxsat etildi: 21.05.2023. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. «Times New Roman» garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog'ozi. Bosma tobog'i 3,7.
Adadi 100. Buyurtma №253.

“Sadridin Salim Buxoriy” MCHJ
“Durdona” nashriyoti: Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Bahosi kelishilgan narxda.

“Sadridin Salim Buxoriy” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy. Tel.: 0(365) 221-26-45